

నాటకాలు

భక్తి, జ్ఞాన, పురాణ, జానపద

హరిచ్చంద్ర నాటకము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాచారి

గురు గౌరీమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరట్రహ్మాండ స్వామి

యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తీర్థాంగ స్వామి

గురు లాహిరీ మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వీరేశానంద

గురు పాయీ బాలా

గురు ఆరదీంద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మహాయాగస్వామి

గురు విద్యాభాషాకానందగిరి

గురు చంద్రకేశవర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120035598

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

చండకౌశికము అను

హరిశ్చంద్ర నాటకము

— వడ్డది సుబ్బారాయకవి

ముద్రణ :

మే - 1998

A (CNo. 18877

మూల్యం : రు. 25/-

ముఖచిత్రం :

వి. యస్. ప్రకాశ్

ముద్రణ :

వంశీకృష్ణా ప్రింటర్స్

ఫోన్ : Res. 482935

విజయా టాకీస్ వెనుక

విజయవాడ - 2.

ప్రకాశకులు :

ఫోన్ : 73444

రో హి శి ప బ్లి కే షన్స్

మెయిన్ రోడ్

రాజమండ్రి — 1.

75 సంవత్సరాల తర్వాత
మళ్ళా వెలుగులోకి వస్తూన్న
చంద్రకౌశికం

అను

హరిశ్చంద్ర నాటకం

: రచన :

వడ్డాది సుబ్బరాయకవి

అప్పుడెప్పుడో 75 సం॥రాల క్రిందట 1920లో ముద్రించబడి
మరుగున పడిపోయిన ఈ నాటకరాజాన్ని ఆంధ్ర సాహితీ ప్రేయుల,
కళాప్రియుల కోరికననుసరించి ఈ 1995లో తాజాగా ముద్రించాం.

మార్కండేయ పురాణాంతర్గతమైన కథ ఆధారంగా రచించ
బడిన ఈ నాటకం, అనంతరకాలంలో ఎన్నో హరిశ్చంద్ర నాటకాల
ఆవిర్భావానికి మూలబీజమైన నాటకం యిది. ఈనాడు ప్రాచుర్యంలో
వున్న హరిశ్చంద్ర నాటకాలకన్నా విభిన్నంగా వినూత్నపోకడతో
ఆనాడే వ్రాయబడిన అపురూప రూపకం ఇది.

ఈ హరిశ్చంద్రుడి కథ - స్కాంద పురాణంలో ఒకలాగా,
మార్కండేయపురాణంలో మరొకలాగ - దేవీభాగవతంలో ఇంకొక
లాగా - విభిన్న తరహాలుగావుంది. ఈనాటి హరిశ్చంద్ర కథలన్నీ
స్కాంద పురాణంలోనివికాగా -

ఈ “హరిశ్చంద్ర” మాత్రం మార్కండేయ పురాణం
ఆధారంగా రచించబడింది.

మూలకథ హరిశ్చంద్రుడి సత్యవ్రతం, విశ్వామిత్రుడు అతడిని
పరీక్షచేయడమే-అయినా-ఏ ఇతర నాటకంలోనూలేని పాపపురుషుడు,
భృగీశ్వరుడు మొదలైన వినూత్న పాత్రలతో-సరళమైన-న్యాయ
మైన విభిన్న సంఘటనలతో పండిత పామరుల్ని రంజింపచేసే
నాటకం.

ప్రకాశకులు.

పీఠిక

చండకౌశికమును నీ నాటకమును క్షేమేశ్వరుడను కవీశ్వరుడు గీర్వాణ భాష
యందు రచియించినాడు. చండకౌశిక శబ్దమునకు మిక్కిలి కోపముగల విశ్వా
మిత్రుడని యర్థము. హరిశ్చంద్రుని కారణమునఁ గౌశికుడు ప్రచండతను వహిం
చిన కథ విందుఁగవి వర్ణించటంజేసి దీని కా నామధేయము ఘటిల్లి నది. హరి
శ్చంద్రుని చరిత్రము స్కాందపురాణమునందొక విధముగాను మార్కండేయ పురా
ణమునందు మఱియొక విధముగాను గానవచ్చు చున్నది. రసవంతముగా స్వేచ్ఛమై
నాంధ్రీకరించి ప్రకటించిన శంకర కవిప్రబంధము దేశమందెల్లడ వ్యాపించుటం
బట్టియో మఱి యే హేతువుచేతనో గాని స్కాందపురాణోక్తమైన కథయే యాబాల
గోపాల ప్రసిద్ధమయినది, తఱచుగా నాధునికులు ప్రదర్శించెడు నాటకములయందు
నదియే మనము చూచుచున్నాము.

సత్యము తప్పనివాఁడు లోకములో నెవ్వఁడేని కలఁడాయని దేవేంద్రుఁడు
తన నిండుగొలుపున నడిగిన ప్రశ్నమునకు నుత్తరముగా హరిశ్చంద్రుడను రాజ
పుంగవుండొకడు గలఁడని వసిష్ఠుడన్న మాటమీఁద బిట్టుగినిసి కౌశికుఁ డెట్టులయిన
నే నాజేని బొంకింతునని ప్రతిజ్ఞపట్టి యాపట్టును నెగ్గించుకొనుటకు సక్రమముగా
నెన్నెన్నో మాయలు పన్ని యామన్నీను నెన్నరానియాపదలపాలు వఱచినట్లు
స్కాందంబునఁ జెప్పఁబడియున్నది. తపోధనమూర్ధన్యుడయిన విశ్వామిత్ర
మహర్షిని నంతయవివేకపుఁ బాత్రముగాఁ బ్రదర్శించుట నాటకస్వభావమునకు సరి
పడియుండదని కాఁబోలు క్షేమేశ్వరకవి యాపుంతను విడిచి యక్కడక్కడ
నొక్కింత మార్పుతో మార్కండేయపురాణోక్త కథాసరణి నీ నాటకమును నడి
పించినాడు.

హరిహరహిరణ్యగర్భుల విద్యాత్రయమును దాను సాధింతునని గాధేయుఁ
డుగ్రతపంబుఁ జేయుచుండఁగా సక్వద్యలా మువ్వరకేకాని మఱియొవ్వరికిని నుండఁ
బోలదని నిప్పురాట్టు, వరాహరూపమున నొక యరణ్యమునఁ బ్రవేశించి, తన
చేయురా యిడి కోర్వరేక మొట్టుపెట్టుకొన్న యెఱుకుల మున్నుంచుకొని వేట వచ్చిన
హరిశ్చంద్రుని మాయోపాయమున విశ్వామిత్రాశ్రమమునకు గొనిపోయెను. అప్పు

డమ్మునితపః ప్రభావమ్మున హోమకుండములోనికి వచ్చిన విద్యలు “కటకటా! యనపరాధినుల మనాధల మశరణ్యల మగ్నికుండమునఁ ద్రోయఁబడుచున్నాము. మందభాగినులను మమ్ము రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడని” యంగలార్వగా నయ్యార్తాలా పంజులు తన చెవిని బడినందున నెవ్వడో క్రూరరాక్షసుఁడు త్రీ హత్య చేయు చున్నాఁడని యాగ్రహించి యిదిగో మీకభయప్రభాతను వచ్చుచున్నాను. వెఱవకు వెఱవకుఁడని యారాజు తోడనే యక్కడకుఁబోయి యావీభత్సకర్మంబునకు రోసి, యెఱుంగమింజేసి యారుసిని మిగుల గద్దించి పలికెను. అందుమీఁదఁ దోక ద్రొక్కిన పామువలె నా మునీంద్రుఁడు మండిపడఁగా నవిద్యలతనికిఁ దపోవిఘ్నమయిన దనునంతసముతో మాకుఁ బ్రయము మాకుఁ బ్రయము, హరిశ్చంద్రమహారాజా! నీకుజయము నీకు జయమనుచు నంతర్ధానంబునొందిరి. తనదగు తప ప్రభావంబునఁ జేతిలోనికి వచ్చిన మహాఫలమును నిముషములో నిల్లెగరఁగొట్టి వేసినవాఁడు హరి శ్చంద్రుఁడని తెలిసినతోడనే విశ్వామిత్రుని కాతనిమీఁద నాపరాని కోపమువచ్చి పగ తీర్చుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెను. స్కాందమునఁ జెప్పఁబడిన దానికంటె విశ్వా మిత్ర కోపమున కిది సయుక్తికమైన కారణముగానుండు నని నేనూహించుచున్నాను. ఇట్లే మఱి కొన్ని విషయములుగూడ దీనియందు సరసమయిన మార్పులను బొంది వన్నెమీఱుచున్నవి. నాటకము చదువుటవలన నాయాయంశములు గోచరింపఁగలవు గావున గ్రంథవిస్తరభీతినవి యిచ్చట వివరింపనయితిని.

క్రోధకరుణ బీభత్స రసంబులకాలవాల మయిన యీ నాటకమునందు శృంగార రసమున కవకాశము లేక పోయినను బ్రధమాంకమున దానికిఁ గూడఁగవి కొంచెమవ కాశము గలిగించినాఁడు. హరిశ్చంద్రునికి రాఁగలయరిష్టములు దివ్యదృష్టిని దెలిసికొని వసిష్ఠుఁడు తచ్చాంతికయి యారాజునకు నొకనాఁడు రహస్యముగా రేయెల్లజాగరము చేయవలయునని యాదేశించెను. ఆ కారణమున నామా నంతఃపురమునకుఁబోక మఱు నాఁడుదయమున దేవిని జూడ నేగుచుం గడచినరేయి తన కొఱకు వేచి యుండి ప్రియురాలు మిక్కిలి వలకాఁకను వేగి యుండునని దలంచుకొని తద్విషయమును రాజు విదూషకునితోఁ గొంత ప్రస్తావించినాఁడు. అక్కడఁ దక్క మఱి యెక్కడ నిందు శృంగారరసము గోచరించదు.

హరిశ్చంద్రుని భార్యకుఁ జంద్రమతి యనియుఁ గుమారునికి రోహితాస్యఁ
డనియుఁ బ్రసిద్ధనామములు గలిగియున్నను మార్కండేయ పురాణ కథానుసారముగా
వారి పేరులిందు వరుసగా శైబ్యయనియు రోహితాశ్యుఁడనియు మార్పఁబడినవి.
సామాన్యముగా వినవచ్చు హరిశ్చంద్ర కథకును దీనికిని మఱి కొన్ని భేదములు
గూడఁ గానఁ బడ వచ్చును. అట్టివానికిఁ గారణము పూర్వోక్త పురాణమునందలి
ప్రథమాశ్వాసమున ద్రౌపదేయకథాప్రకారకథనంబునకయి పక్షివరులు వివరించిన
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము జదివిన స్వష్టపడియెడును.

క్షేమేశ్వర కవిచరిత్రమును గుఱించి కాని తద్విరచితములగు నితరగ్రంథము
లను గుఱించి కాని తెలుపుట కిప్పటి కేమియు నాకుఁ దెలియవచ్చినది కాదు
ఈ నాటకమును దెలిగించుటయందు నేను విశేషశ్రద్ధనే పుచ్చుకొన్నాను. అయినను
నాకించిజ్ఞతనుబట్టి యిందనేకరోపము లుండవచ్చును. భాషాప్రపంచమున నభిమానము
గలమనీషావంతులు సముచితరీతి వానిని బరహరించి దీనిఁ దమయాదరమునకుఁ
బాత్రము గావింపఁ జార్చించుచున్నాను.

ఈ నాటకము నందలి పాత్రములు

పురుషులు

హరిశ్చంద్రుడు—అయోధ్యాధిపుడు. కథానాయకుడు.

వోధాయనుడు—రాజునకు వేడుక చెలికాడు.

తాపనుడు—వసిష్ఠశిష్యుడు. రాజునకుశాంతుదకము దెచ్చినవాడు.

వనచరుడు—రాజును వేటకుఁ బిలువ వచ్చిన కిరాతుడు.

విఘ్న రాట్టు—విశ్వామిత్రుతపముఁ జెలుప వరాహమయినవాడు.

సూతుడు—రాజుసారథి.

విశ్వామిత్రుడు—రాజు వలన రాజ్యదానము పొందిన మహర్షి.

పాపపురుషుడు—పురుషరూపము ధరించిన పాపము.

భృంగీశ్వరుడు—శివుని పరిచారకుడు.

రోహితాశ్వుడు—రాజు కుమారుడు.

ఉపాధ్యాయుడు—రాజు భార్యను, గుమారునిఁ గొన్న బ్రాహ్మణుడు.

వటుడు—ఉపాధ్యాయుని శిష్యుడు.

విశ్వేదేవులు—విమానము నుండి విశ్వామిత్రుని నిందించిన దేవతలు.

ధర్ముడు—రాజునుగొనుటకుఁ జిందాలవేషియైన ధర్మదేవత.

అనుచరుడు—ధర్ముని శిష్యుడు.

కాపాలికుడు—రాజుయోగ్యతఁ బరీక్షింప మఱియొక వేషము దాల్చినధర్మదేవత

జేతాశుడు—కాపాలికు నాజ్ఞచే రాజునొద్దకు విధిదెచ్చిన పిశాచరాజు.

పురుషుడు—ధర్ముని పరిచారకుడు.

స్త్రీలు

కైక్య—రాజు భార్య.

చారుమతిక—చేటి.

హేమప్రభ—ప్రతీహారి.

విద్యులు—విశ్వామిత్రుని హోమకుండమునఁ బ్రత్యక్షమయిన త్రిశక్తులు.

హరిశ్చంద్ర నాటకము

నాం ది

పొనరుచుఁ బెంచుఁ ద్రుంచు జగముల్ త్రిగుణాత్మత నీవిభుండె, యీ
యన వితతాష్టమూర్తులనె వ్యాప్తము విశ్వము, లేడు వంద్యుఁ డీ
తని కనుమాడ్కిఁ, గంకణపుఁ ద్రాఁచులపూతకృతిఁదూలి నర్తనా
దిని బదలగ్నమా పశుపతి ప్రసవాంజలి మిమ్ముఁ బ్రొచుతన్.

చ. కనుఁగవకెంపు బొమ్మముడి గల్గి దరస్ఫురితోష్ణమా మొగం
బనయము నప్రసన్న హరిణాంకరుచిం బచరించుఁగాత, మా
యనునయముల్ వృథాయుఁకఁ, ద్వదాగ్రహ మెచ్చిలుఁగావుతన్ మన
స్విని యనఁ, దేటి గారి యెడఁ జేర్చినశంకరుఁడేలుతన్ మిమున్

శా. ఆనంద శ్లథ మై నమాధుల, నుమాన్యశ్రీ విలాసోల్లసం
బై, నైజోరువికారితన్ ద్రుటి వెఱంగై భ్రాంతమై స్మేర మై,
జ్యానాదం బొనరించుచో మరుఁడు రూక్షంబై, కరంగం ఘృణా
స్థానంబై, రతి యేడ్వ సాసరి మగునీశప్రేక్ష లోమున్ మిమున్.

(నాంద్యంతమున)

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తర మెందుకు? దుష్టామాత్యబుద్ధివాగురా
లంఘనసింహారంహుండును, భూభంగలీలాసముద్భృతాశేషకంట
కుండును, సమరసాగరాంతర్భ్రమద్భుజదండమందరాకృష్టలక్ష్మీ

స్వయంవరవల్ల భుండునగు శ్రీమహిపాల దేవునియా దేశంబుగాంచి
తిని. పురావిదు లుదాహరించు సీప్రశస్త్రగాథ యాయనదేగదా!

మ. అనుకూలుండయి యాశ్రయించి గహనం బౌనార్యచాణక్యసీ
తిని, మున్నందుల గెల్చి పుష్పపురిఁ బొందెం జంద్రగుప్తుండు; గం
టునఁ గర్ణాటతఁ గాంచువారి మరలం ద్రుంపన్ భుజాదత్పమం
డనుఁ డౌశ్రీమహిపాలదేవుఁడతఁడైనాఁ డిట్లు నిక్కంబుగన్
పారిపార్శ్వకుఁడు- (ప్రవేశించి) ఆర్యా! అమ్మహారాజు నాదేశమేమి!
సూత్ర-సుప్రసిద్ధం డగువిజయప్రకోఘనిప్రపాత్రుం డార్యక్షే
మేశ్వరకవి నవీనముగా విరచించిన చండకౌశికనాటకముంబయో
గించినదియని- అమ్మహాకవినాట్యవేదవిశారదులును, విద్యాకలావి
దులును, లోకజ్ఞులు నగుసభాసదులంగూర్చి యిట్లు పలికియున్నాఁడు
క. దోసము లేశము లేనివి

వీసంబు గుణంబు లేనివియు లే వెందున్:

దోసమును గప్పి పుచ్చుఁడు;

భాసిలఁ జేయుండు గుణముఁ బండితులారా

కావునఁ బారిపార్శ్వకా! కుశీలపులతో సంగీతము నారంభింపవేమి!
పారి-(సాశంకముగాఁ దల వాంచుకొని) ఆర్యా! ఆలకింపుఁడు. నాఁడు
గ్రహణకాలమున మీరు దక్షిణ యిచ్చెద నని మాటయిచ్చిన
బ్రాహ్మణోత్తముడు తదర్థము నేడరుగుదెంచి కోపపడుచున్నం
దునఁ గుశీలపు లందఱు వందురు చున్నారు.

సూత్ర-(భయము నభినయించి, చింతను నటించి సహర్షముగా)-
మారిషా! ఈవిషయమున విషాదంపడ నేటికి? ఇదిగో నేనిప్పుడే
ఆ. వె. ఆలిఁ జూలి నమ్మి యాత్మదేహము నమ్మి
సత్యపాలనంబు సలుపుపొంటె

నియ్యకొన్న విత్త మిత్తు హరిశ్చంద్ర

పార్థివుండు వోలె బ్రాహ్మణునకు

(తెరలో) వయస్యా ఇటు, ఇటు,

సూత్ర- (తెరవంకఁజూచి) ఓహో ఏమి? హరిశ్చంద్ర మహారాజే
మహాత్మాతనూచితంబు లగునాపదలుకుశల పరిణామంబులుగాఁ
బ్రాహ్మణిని నిర్దుండగుపురోధనుండు రహస్యంబున నుపదేశించిన
నియమజాగరంబులం బోనరించి పర్యాకులమానసుండగుతనకుం
బ్రియవయస్యుండు బోధాయనుండు దారి చూప నంతిపురము
వైపున కిటు బయలు వెడలినవాఁడు, చూడు—

చ. భర మగుతూఁగుచేఁ దొగరుపాటిన సోమరికన్నులం, బ్రజా
గరమున వాడు దేరుముఖ కంజమునన్, విభుఁడీతఁ డొప్పెడున్,
మరగినయాత్మ యూధమును మాపటివేళను బాసి, రేపటన్
విరహాకృశానుకీలలను వేఁగుమహాగజరాజమో యనన్.

కావున నక్కడకే పోదము రా. (నిష్క్రమించుచున్నారు)ప్రస్తావన
(తరువాత జాగరభేదము నభినయించుచు రాజును విదూషకుండును

బ్రవేశించుచున్నారు)

విదూ- చెలికాఁడా! జాగరపుబడలిక గలకన్నులతో నీషడుదీర్ఘము
ఖం బగుతూఁబేలునుంబోలె నున్నేషని మేషంబులం గావించు
చున్నను దారి గానక గుడ్డి యెలుకలాగున నిటునటుఁబరిభ్ర
మించుచున్నావు.

రాజు- మిత్రుడా! పాణులకు శరీరధారణ విషయంబునం బ్రథమ
కారణము నిద్రయే గదా!

ఉ. చిత్తముఁదేటుచుం; జులుకఁజేమునమస్తము లైన యంగముల్;
గొత్త వికాసముం బ్రతిభకుం గలిగించు;దొలంచుదోషముల్

బొత్తిగ; ధాతు సామ్యమును బొందఁగజేయును; వేయు నేటిక
త్యుత్తమయోగగమ్య సుఖ మొక్కటఁగూరుచు నిద్రయల్పమే?
అందుచేతనే చూడు నాకిప్పుడు—

ఉ. నిద్ధురబద్ధకంబునను వెమ్మెముకిన్ విటు పావహిల్లెడున్
దద్ధయు; భేదభారము కతంబునఁబ్ర స్తిమితంబు చిత్తమున్;
బెద్ధగ నావులింతలు జనించెడు మోమున సారెసారెకుం;

బ్రొద్దుటి లేత యెండ పాలుపుంగన సైఁపడు చూపులేశమున్
(ఆలోచించి విస్మయముతో) ఇప్పు డీనిశాప్ర జాగరవ్రత మాదే
శించుటకుఁ బూజ్యులగు కులపతుల యభిప్రాయ మేమైయుండునో?
ఏమయిన నేమి? గురు శాసనములు విమర్శనార్హంబులు గావు.

విదూ—చెలికాఁడా! నే నాలోచించి చూడఁగా వాసకనజ్జిక యగు
దేవి ఖండిత యయ్యెడు ననుననర్థము దక్క వేటొక్కటి యీ
వ్రతమునకుఁ బ్రయోజనము గానరాకున్నది.

రాజు— మిత్రుఁడా! నీ పరియాచకములు మానుము,

విదూ— అయ్యా! నీకిది పరియాచకముగాని యనాధవటునకు నాకు
మహానర్థము.

రాజు— (సోత్కంఠముగా భయమును నటించుచు) మిత్రుఁడా!
దేవి యేమిచేయు నని నీ వనుకొనుచున్నావు?

విదూ— చెలికాఁడా! నిశ్చయముగా నామె కోపము చేయునని
యూహించుచున్నాను.

రాజు— మిత్రుఁడా! అది తప్పదు. అందుకు సందేహమేమి? దేవికిది
సామాన్య కోపకారణము గాదు చూడు.

ఉ. మంతురు లాఁగిరో, హిత సమాజతు గోష్ఠికిఁజొక్కి నిల్చెనో,
కాంతుఁడు, వేటొక్కర్తుననుఁగాదని కూడెనో, రాఁడుధూర్తుఁడై

యింతకు; నంచుఁగిన్గ నెఱుపెక్కిన కన్నుల జాఱువారిమో
మంతయుందోఁగ నూర్చి ప్రియురాలిక నేమనుకోదునన్ శతన్
మఱియు

చ. చెలియయొఱూర మొప్పఁగయి నేయుతమిన్ మునిమాపువుచ్చి యా
వలి దగుజాము నా తేరువుపైఁ గను లుంచక వెళ్ళఁబుచ్చి,య
వ్వలఁ,నికరాఁడు ధూర్తుఁడని, బాష్పములూర వగన్ నడల్చిసా
మ్మలఁ, గొఱరేయి యెట్లొ గడపుంబెడపాన్పునఁ బొర్లుచున్ సఖా
(చింతించి)మిత్రుఁడా! నిశ్చయముగానీలాగునజరుగును. ఎట్లనఁగా

చ. ఉవిద మదాగమాశ యయియుండఁగ రానెవరేనిఁ, దావృథా
యవిరళసంభ్ర మోద్గమనయైనఁ, జెఱుంగు మఱుంగుగా, సఖుల్
సవసనం గాంచి యొం డొరులఁ, జప్పుడొనర్పకలోననవ్వుకో,
నవుదల యెత్త నోడు బిడియంవడి యాబిడ వారిముంగడన్,

విదూ-చెలికాఁడా! కడచినదానికి వగచుచు నేల యాయాసపడి
యెదవు? లే లెమ్ము మన మక్కడకే పోయి దేవిని బ్రసన్ను
రాలిని జేసికొందము.

రాజు-(నల్లాఘముగా) ఓయీ! నీవు బాగుగాఁ బలికితివి. రమ్ము
మన మక్కడకే పోవుదము-(నడచుచున్నారు)

రాజు-(భేదముతోనిట్టూర్పు విడిచి) మిత్రుఁడా! తఱి తప్పటను బట్టి
యిప్పుడు పోవుట నాకు భేద కారణము.

చ. ఎడపడునాకథం దిరిగి యెత్తుచు, నే నరుదెంచుదారిఁ గ
న్నిడుకొని, గడ్డిపోఁచ చలియించిన నన్నుఁగ నెంచుకల్కి, వె
నకడ నిభృతంబుగా నరిగి కానక యుండఁ గవుంగిలింపఁ;ప్రే
ముడి విరినల్లగల్వలను బోలెడుకన్నులు మూయఁ జేతులన్.

విదూ- (నడచి తేరవంకఁ జూచి నశ్లాఘముగా) ఓహో! చెలికాఁడా
చూడు చూడు. అలంకరణోపకరణంబులం గొనివచ్చెడుచారు
మతితోఁ బ్రవేశించి యిదిగో దేవి ఇక్కడ నున్నది.

రాజు- (చూచి సంతోషముతో) ఆహా! ఏమీ!

చ. చెలి శరశౌరపుండభుకుఁజెక్కులఁ గూర్పదు పత్రభంగి; వీ
నులఁ గడకొత్తు వాలికకనుంగవఁదీర్పదు కజ్జలంబు; వే
నలి కుటిలంబు వ్రేలు; నరుణం బధరం బగు ధూనరం, బిటుల్
పొలిచినఁదొంటిదేసుషమ; భూషణముంబగ నేయు నాఁదగున్.

(తరువాత ముందు చెప్పినట్లు చింతను నటించుచు శైబ్యయుఁ
జారుమతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు)

చారు- దేవీ! ఇదిగోఁ బ్రసాధనోపకరణము.

శైబ్య- (భేదముతో) ఓసీ! చారుమతీ! యిక్కడ నివి తీసివేయుము,
నన్ను నే నెందాఁకఁ బరాభవించుకొందును? నా హృదయమున
కీయలంకరణోపకరణానక్తి నిరర్థకము.

విదూ- అబ్బో! ఈమెది గట్టిపట్టే.

రాజు- బాగు! దేవీ! బాగు! నిసర్గమనోహరంబులయిన నీయవయ
వంబులకుఁ బ్రసాధనోద్దేశము నిజముగాఁ బరాభవస్థానమే; చూడు
మ. తరుణీ! నీజిగిమోవి కాశపడెడుం దాంబూలరాగంబు; సుం
దరి! కందోయిని ముద్దు; బెట్టుకొన నుత్సాహంపడుంగజ్జలం;
బురువక్షోరుహ! కౌఁగలించుకొనఁగా నూహించుహారంబుకం
ధర; నీకేటికి భూషణంబు? లవి స్వార్థం బాశ్రయించున్నినున్

విదూ- మిత్రుఁడా! మనము సమీపింతము.

రాజు- చెలికాఁడా! మన మిక్కడ దాఁగి యుండి వీరివిస్రంభసం
భూషణ మాలకింతము, (అట్లు చేయుచున్నారు.)

శై బ్య-చేటి! చారుమతి! అవ్విధమున నూటడించియు మరల నన్నా
ర్యపుత్రుడు విప్రలంభగోచరిం గావించెనుగదా! సర్వధా నా
భాగధేయంబు లవిశ్వసనీయంబులు. వాని కిక్కఱ బదివేల నమ
స్కారములు.

రాజు- ఓ మనస్విని!

క. ఘనపటలాంతరితుడుగా

నినుఁడబ్జినీ మోము ముడువ, నేమి యుపాలం

భన మయ్యెడు సయ్యది యా

యన? కెట్టులు విప్రలంభ మది పద్మినికిన్?

చేటి- దేవీ! నీ విచారము మానుము. రాజులు బహుభార్యులు గదా!

విదూ- ఆ! బానసకూతురా! బహుకార్యులని చెప్పము. ప్రియ
మిత్ర! నూరక యపదూఱుపాలు చేసెద వేల?

రాజు-చెలికాడా! దీనిమీదఁ గోపపడకుము.

క. సమయముగని సఖుల కదం

బము బిగితము సేయుచుండ మానగ్గింధిన్,

రమణుల మిథ్యోపాలం

భమునకుఁ బాత్రత లభించు బహుపుణ్యనకున్.

శై బ్య-(ఏడ్చుచున్నది.)

చేటి-దేవీ! ఊటడిల్లు మూటడిల్లుము. అతిమాత్ర మైనయమాయిక
త్వము చేత నీవే మహారాజును మీఱఁబెట్టినదానవు. అమ్మా
నీవిప్పుడు నన్నడిగితివా విను. ఆయన నిన్నుఁజూచినను నీ వాయ
నను జూడకుము. ఆయన నిన్నెంత మంచిమంచి మాటలతోబతి
మాలుకొన్నను దడవుగ నీ వుల్లసములాడి యాయనను భేద
పెట్టుము.

శైబ్య- ఆర్యపుత్రుని, జూడఁగలప్పు డీపాడుమనస్సుమీఁద నాయధి
కారము సాగిన పక్షమున నీ మాఱు నీ చెప్పినట్లే తప్పక జరిగిం
చెదనే.

రాజు-(త్వరగా సమీపించి) ప్రియురాలా!

క. నీ కేనెపుడు విధేయుఁడ
నేకద; మత్పరత నున్న నీ డెందముపై
నీ కేమిట నధికారం
జో కంజదళాక్షి! సాగ కుండును? జెపుమా.

విదూ- దేవీ! శుభము.

(ఇద్దఱును సంభ్రమముతో నిలుచున్నారు.)

శైబ్య-(తనలో) ఓహో! ఆర్యపుత్రుడే! కానీ. (ప్రకాశముగా)
జయము జయము ప్రాణేశ్వర!

చేటి-(భయముతో, దనలో) అయ్యో! మహారాజే! నేనన్న మాట
లీయన చెవిని బడి యుండును. కానీ. (ప్రకాశముగా) జయము
జయము మహారాజ! దేవా! ఇదిగోబీరము. దేవరయిందుఁ
గూరుచుండుఁడు.

(అందఱుఁ గూరుచున్నారు.)

రాజు-(కడుదడపు దేవి వంక విలోకించి) సుందరీ! ఇదిగో నిప్పుడు-
చ. దగగొని వేగుబొక విరిదమ్మని దుమ్మెదకొమ్మ వ్రాలగా
నెగయు తెఱంగునన్, జిగిక నీనిక గ్రాలుదృగం చలంబుతో
సొగసుగనాపయింబొలయుచూపుగిటుక్కునఁగ్రమ్మఱించి; తే
మగపడెదన్ని! నాయెడ దయ న్నిరలించెడు నేర మింతలో?
మఱియు నోమనోహరిణి!

క. నగల సనాదరణము నీ
వగపఱచినఁగొదవ యొదవ దభిరామతకున్

జిగి మేనఁ; గా నా కది

మగువా! ప్రకటించు నీదుమది మనికితమున్.

శై బ్య-ద్రాగిలనంబులైన యాయవయవంబులతోడను బ్రజాగర
మంథరంబులైన యీతోణ నేత్రంబులతోడను దేవరవారు
మిక్కిలి చక్కగాఁ గనబడుచున్నారు గదా! నా మాట కేమి?
(కోపము నటించుచున్నది.)

రాజు- (తడవుగఁ దేటిచూచి) ప్రియురాలా! అనుగ్రహింపు మను
గ్రహింపుము.

చ. మదన జయధ్వజంబునుషమ న్న గువక్రపుబొమ్మ తీగ వీ
నుదుట నదేల తాండవ వినోదము నల్పుచు నుండెఁజండికా!
మృదుపవమాన కంపిత పరిస్ఫుట బంధుక బాంధవంబుగా
నదరెడు నేల నీ కనమయంబున నిట్లధరోష్ఠబింబమాన్.

(దోసిలిపట్టి)

ఉ. కమ్ముప్రసన్న పూర కలుకన్ వహియించెద వేల కోపనా
యెమ్మెయి నెంచితివు నను నే నటు గా నిది నమ్మవేని దం
దమ్ము విధింపు పొలినటు నాకు గుణాగుణనిర్ణయమ్ము నం
దుమ్మహనీయు లాకులపతుల్ బలితంపుబ్రమాణమయ్యెదర్

(ప్రతీహరి ప్రవేశించి)

ప్రతి-జయము జయము మహారాజ! ఇదిగోఁ గులపతులసన్నిధినుండి
యొక తాపసుఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

రాజు-హేమప్రభా! ఆలసింపక సాదరముగాఁ బ్రవేశ పెట్టుము.

ప్రతీ-దేవా! చిత్తము చిత్తము. (నిష్క్రమించెను.)

(తరువాత శాంత్యుదకమును జేతఁ బట్టుకొని తాపసుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

తాప-(విస్మయముతో) జహోహో!

సీ. ఇదియేమీ యాశ్చర్య మిందు బింబముమింగెఁ
బర్వంబుగా కెన్వర్భానుఁడొడిసి

యేమీ మహాఘోర మీదేశావలయంబు
 కావిరుల్ గ్రమ్మంగఁ గాలఁదొడఁగె
 విడ్డూర మేమయో వెసలదొంతులు వోలె
 బృధు సౌధములుగూలఁ బృథివి యూఁగు
 నెగసి యుల్కాదండ మే మిట్టు ఖండించె
 రెండుగా మార్తాండ మండలంబు
 దారుణోత్పాతములు గదా తలఁప నిన్ని
 గంచుదివియల వెదకినఁ గనికరంబు
 గానఁగారానిహత విధికపట మకట
 యేమి మూఁడింప నున్నదో యింకమీఁద.

అయినను గురు జనుల పరామరికవలన నివియన్నియుఁగుశల పరి
 ణామములే కాగలవు.

తే. గీ. శాంతివలనను బ్రాహ్మణస్వస్తివాచ
 నంబువలనను స్వస్త్వయనంబువలన
 దానమున సజ్జనాను కీర్తనము వలన
 క్షమ మహోత్పాతద్బుద్ధున్న శమన మగును

అందుచేతనే మహానుభావులయిన కులపతులు సర్వోత్పాత ప్రశ
 మనంబుగా నిజారబ్ధస్వస్త్వయన కర్మ శేషభూతంబగునీ శాంతు
 దకమును రాజునకును రాణికిని నిచ్చి రమ్మని నన్నంపినారు.

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఇటు, ఇటు. (నమిపించుచున్నారు)

తాప—(నమిపించి) రాజా! నీకు శుభము.

రాజు—(తొందరగా లేచి) స్వామీ! నమస్కరించుచున్నాను.

శై బ్య—మునీంద్రా! ప్రణమిల్లుచున్నాను.

తాప—రాజా! జయశాలివి గమ్ము. సాధ్వీ! వీర మాతవు గమ్ము.

రాజు-(తొందరగా) వీరము, వీరము.

పృతీ-(వీరము గొని వచ్చుచున్నది)

రాజు-స్వామీ! ఇదిగో(వీరము కూరుచుండుడు).

(అందఱు కూరుచున్నారు.)

రాజు-హేమప్రభా! నీవు ద్వారము కడనుండుము.

పృతీ-చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నది)

తాప-రాజా! మహాత్ము లయిన కులపతులు తమ యాశీస్సులవలన నుత్కృష్ట ప్రభావ సంపన్నంబు గావించి నిశాపృజాగరాంతంబునఁ గాంతాసహితంబుగా నీవుశిరస్సునఁ జల్లుకొనుటకు న్యస్తయన శేషము నీశాంత్యుదకము నంపినారు.

రాజు-(హర్షముతో దోసిలిపట్టి) మహాప్రసాదము.

తాప-

మ. శమితాం హశ్చయ మంత్రపూతమునుబుష్మత్కాత్రతేజోనలంబమిత ప్రోన్ముఖ దుర్విపచ్ఛ మనసం ప్రారబ్ధసత్కర్మ శేష మనిర్వాచ్యమహత్త్వమీయుదక మైశ్వర్యంబు నీ కిచ్చెడున్ బ్రమదంబుంబొనలించుఁగాత మఖిలాపత్తుల్ నివారించుతన్.

(శిరస్సునఁ జల్లుచున్నాడు.)

రాజు-(స్పర్శము నభినయించి) ఆహాహా!

క. అలక్షత్రీ బీజమునకుం

గలుగం బ్రసవాంకురంబు కారణమిది, వే

వెలుగుఁగొలముతేం డైత్తుగఁ

దల దీప్తిసాదమునఁగదా యెత్తిరిలన్,

తాప- పూజ్యురాలా! శై బ్యా! కులగురువుల యాదేశంబున గృహదేవతలకును భూదేవతలకును నవిశేషముగా నీవును సమారాధనముల జరపవలయు.

శైబ్య-(దోసిలి పట్టి) స్యామి! చిత్తము.

తాప-రాజా నీకు శుభమవుగాక. నేను బ్రారబ్ధవివిధ విధివిస్తరులగు
కులపతులసంభావింపనరుగుచున్నాఁడ(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

శైబ్య-(వైలక్ష్యముతో) ఓసీ చారుమతికా! ఆర్యపుత్రునకు నిశా
ప్రజాగరము మహానుభావులు కులపతులే యాదేశించిరి, అయ్యో!
నమ్మకములేని యీ పాడుమనస్సు నన్నెంత దురాత్మురాలిని
జేసినదే, కాని, ఈలాగు చేసెదను (దోసిలిపట్టి ప్రకాశముగా)
ఆర్యపుత్రులు నన్ననుగ్రహింతురుగాక.

రాజు-(అనురాగముతో) ప్రేయసీ!

ఉ. చెన్నఁటితప్పిదానఁ గలుషీకృత చిత్తుఁడ నయ్యనాకు నో
యన్నలమిన్న! సీయనునయం బిది గ్రాహ్యమయందు వేనినీ
ప్రన్నని చెక్కటద్దములఁబ్రతములఁ రచియింతు ముత్తైపుం
బన్న నరంబుఁ గంబునుషమం బగుకంఠమునఁ ఘటింపుదున్,

శైబ్య-(సిగ్గుపడుచున్నది.)

రాజు-(అట్లు చేయుచు) ప్రియురాలా!

చ. చెనురు గగుర్పు నీకు జిగి చెక్కుల, నాకు నడంకు గేల. నే
క్రమమునవ్రాయ నొమకరికల్? సకలంబు వృథాశ్రమంబుహా
రముమెడఁ గూర్పఁగా నదితరంగితమాచుఁ గుచా గ్రసీమఁగం
పమును మదీయహస్త సహవాసభవంబును మాన దుగ్మలీ.

శైబ్య-ఆర్యపుత్ర! కులపతు లానతిచ్చినట్లు లాచరింపఁ బోవుచున్న
దానను. (ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

రాజు-మిత్రుఁడా! సోత్కంఠుఁడ నైన నే నేలాగునఁ బ్రొద్దుపుత్తును.

విదూ-చెలికాఁడా! నీవు దేవి మాటలను జెప్పుకొనుచు సంతోషిం
పుము? నేనును భోజన ప్రసంగముతోఁ గాలము పుత్తును.

వనచరుడు-[[ప్రవేశించి] జే జే దేవరా! అవధారు సామీ! బెట్టి
 దవు ముట్టియకొట్టకొనం బిట్టు గ్రోడాడుతుంగపట్టులం బుట్టిననె
 త్తావి వెల్లువపోతునం బెల్లువలచు నూర్పు గాడ్పులు దంతయం
 త్రాం తరవర చర్వ్యమాణంబు లగు తెల్లని కొట్టిగడ్డలపిండి యిట్ట
 ట్టుఁ జెదరివిషకీర్ణ ప్రతిపక్షజయో పార్జితని జయశరీ పటలంబు
 నుం బోలెఁ గాలఁ మేఘంబునం గురుయుకరక వర్షంబునుం బోలె
 దశదిశభాగంబులం గప్పఁ బెద్ద కాలంబునుండి మెండుకొనియున్న
 వేరంపుఁ గారణంబునం జేసిరోసంబునం బూర్ణ శశాంకమండలంబు
 నుండి నిండుబలిమిం గళాయమళంబుఁ బెకలించి కబళించెడుతుది
 రేయిటికటిచీకటి మొత్తమునుంబోలె దశనాంత రాశఖండనభయ
 కుండలాయితమృణాళ దండభాసుర కరాళవికటదంష్ట్రాయుగళం
 బునముఖమండలంబు దీడ్డింప, నే పారుకోపానలంబు సిగయునుం
 బోలెఁ దరలతరజిహ్వప్రవాళంబు గ్రాల విద్రావితవనసింహ
 సంహతి యగు నిజగర్వగంభీరఘర్ణ తారావంబునం బెదరి తమ
 తమ జాతి కనుగుణంబుగా వా పోవు నా భీల శార్దులాది వ్యాళ
 జాలంబుల కోలాహలం బాలకించియా గ్రహించి టిక్కించినకర్ణ
 ద్వయంబు ముత్తియపుఁజిప్పదోయిం జప్పటలు నటవరూక్షతర
 పింగాక్షి విక్షేపం బగునిశితవా క రవాలవిమలేంద్ర నీలకజ్జలత
 మాలశ్యామలస్థూల కాయంబు స్ఫులింగ శేషం బగుదవదహన
 మషీరాశినీసడింప, వికట తటిచ్చటాకడార కేనక కలాపంబున
 నిరంతరపరిస్ఫుర ద్వనలగ్న దావానలోద్ధారభాస్వరంబయియవ
 తారితథరావలయలీలాసముత్థితంబగుమహావరాహంబునుం బోలె
 నొకవరా హయాధాధిపతి మృగవృ భూమి నిబ్రవేశించెను. అవ
 ధరించిదేవర చిత్తానుసార మాచరింపుడు నేను నక్కడకే పోవు
 చున్నాను.

రాజు-(సంతోషముతో) ఆహా! నాకిప్పుడు వినోదస్థానము లభించినది.

విదూ-[కోపముతో] ఓహో! చెలికాడా! ముల్లుకంపలలోను తెల్లుదుబ్బులలోనుబడి మిఱ్ఱుపల్లంబు లనక యాకలిదప్పలకు లోగుచునడవులలోదిరుగులాడవలయుటంబట్టిబహుప్రత్యవాయంబునా, జను వేటయే నీకు వేడుక పట్టయిన పక్షమున నింక లోకములో నాయానస్థాన మేది యుండును?

రాజు-మిత్రాడా! రాజులకు వేట యత్యంతోపకార ముగదా! చూడు —

చ. అలదురుమానసంబునకు హాయిఘటించు; జలించులక్ష్యమందలవఱచున్ స్థిరత్వ మఖిలాంగము లాఘవ మొందజేయు నెక్కొలుపుగడంకబుద్ధి; గల కుంబలెనెంతయుయోగ్యమింతయుందలపక వేట నండు వ్యసనం బిది రాజులకంచుబండితుల్ కాబట్టి రా మన మక్కడకే పోవుదము.

[ఆందరు నిష్క్రమించుచున్నారు]

శ్రీ పరమాత్మనే నమః

హరిశ్చంద్ర నాటకము

ద్వి తీ యాంక ము

[తెరలో] ఓహో వరాహస్వేషులారా!

మహాసగ్ధర.

కలఁచుంబంకంబుఁ, ద్రెంచుం గమలిని, నమలుంగందళన్ముస్తకంబుల్,
జలమీఁదుంగూల నొడ్డుల్, స్థపుటములుగ మస్తాస్థలుల్ సల్పు, దూతెం
బలుగోసం, దక్కెడక్కెం, బఱచుఁబరుచు వేభల్లముల్ చిమ్ముఁడంచుం
బలముల్ నెన్నాడి గాలింపఁగఁజొరఁబడెడుం బందికాంతారభూమిన్
కాఁబట్టియడవుల నెల్ల నరికట్టవలయును.

సీ. గహనావరోధధూర్వహజాలికులు జాల

బంధంబులును బొంతఁ బన్న వలయు

భషకసంఘులు వనాభ్యంతరంబున జాగిల

ములపట్టెడ లెడల్పంగవలయు

నలయ వాజులు వనస్థలము లెల్లను బాశ

హస్తలు రాహుత్తు లలమవలయు

దండముల్ పూసుదుంతుల రాతు లంతకుల్

బలెగాన గజిబిఁజింపంగవలయు

మందరాచల మంథానమధ్యమాన
 కలశపాథోనిధానంబు దలపు రాగ
 నధిక వనసత్వ సంక్షోభమావహిల్ల
 ధీరలుబ్ధక వారంబు దరుగవలయు.

[తరువాత శాస్త్రోజ్జ్వల వేషుండయి సంభ్రమించుచు
 విఘ్నరాట్టు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

విఘ్న-[సాశంకముగాఁ దనలో]

చ, హరునిసమాధికిఁ శివులయంగజ కేళికి దత్తు నల్పున

ధ్వరమున కంతరాయము నెవండు ఘటించె, జగత్తయిఁ నిరం
 తరము సమాచరించెడు హితవ్యవసాయపుఁబంట మాపుటే
 పరమవిలాసమై యెవఁడు భాసిలు, నేనలవిఘ్నుఁడంగదా.

కావున నేనిప్పుడు—

చ. జలజజశార్జి శంభులయసాధ్యపువిద్యలు మూఁడు నగ్రపుం
 బలుపుఁదపంబునం బడయు వాఁడగు తాపసునుండి ముజ్జగం
 బులను సముద్ధరింతు గిటిమూర్తిని గ్రీడమెయిం ధరించుచున్
 బ్రలయమునందు నాదిమవరాహతనుండు ముకుందుఁడుంబలెన్.ర
 అట్లుచేయుట యుక్తమేగదా!

చ. భువనములన్ విధాత నలుపున్, హరిగాఁడు హరులుండుగాఁడు; కే
 శవుఁడు భరించు గోప్తయని, శంభుఁడుగాఁడు విరించి గాఁడుమా
 ధవుఁడుహరించు హర్తయవి, ధాతృండుగాఁడు విధుండుగాఁడనం
 భవమగుఁగాక యొం డొకని పట్టున నెట్లఖిలంబు సిద్దియా.

(ఆలోచించి) అయినను బరమనైష్ఠికుఁడగు నీతనియం దనంభావ్య
 మొకటియుండదుగాని మునిస్వభావంబులు సులభకోపంబులని
 యుఁ గామక్రోధంబులు శ్రేయఃపరిపంథు లనియు నిక్కార్థంబు
 నకుఁగడంగితిని, ఫలిత మెట్లుండునో యెరుంగఁజాల.

[తెరలో] అతినిబిడవనాంతర్ధానగర్విత! వరాహాధమ! ఉండుండు.
చ. కనబడుచుం నిమేషమునగన్న మొఱంగుచునోపిసాలి! మా
యను గయికొన్నచందమున నక్కట! నన్నెలయించి దవ్వుగాఁ
గొని చనుదెంచి తేల నుడుగుల్ వెయి? నీ విపు డింత నాదుకం
టను బడి తేని దామరవనంబుల నింకిటఁ ద్రుంప వెన్నడున్.
విఘ్న—(విని హర్షముతో) ఓహో! ఇతఁడు సమీపించెనే. నే నిపు
డీలాగునబోయి యెప్పటిమాయనే యవలంబించికనబడెయెదను

(సత్వరముగా నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

(తరువాత విల్లుపూని వెంబడించుట నభినయించుచురథమెక్కి

(రాజును సారథియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

రాజు—(కనబడుచున్ నిమేషమన" అను పూర్వోక్తపద్యము
పఠించుచు ముందుచూచి సంతోషముతో) ఆర్యా! ఆర్యా!
వరాహము మనకు జేరు నున్నట్లేతోచుచున్నది—చూడు.

చ. నమలుతఱిం దొరంగు కువణంపుబిసంబులు గప్పెనీవన
క్షమను గలంగి పాఱు నుదకంబులఘోర లివే నరస్తటిన్
శ్రమగళితోట ఫేనముల శాద్వలముల్ శబలంబు లిందు, సాం
ద్రము ధృతముస్త సౌరభము తచ్చ్ఛ్విసితంబుల మారుతం బిటన్.
(మరల నిపుణముగాఁ జూచి సంతసముతో) ఆర్య! ఆర్య! ఇదిగో
నది, చూడు చూడు.

ఉ. జోక మెడం గదల్చుకొనుచున్ వెనద్రవ్వినదుంపతొడివ
ర్యాకులలోలనాలవికచాబ్జము నోరను బూని, లో నిగూ
ఢాకృతియైన నాభినల మాననపద్మముఁ జేర వెండి దం
ప్రకలిత క్షమోద్భృతిని గ్రాలుమహాకిటి నాదవర్చెడున్.

సూతు—(సకౌతుకముగా విలోకించి) ఆయుష్మంతుడా! చూడు
చూడు.

మ. తిరుగం గ్రొవ్వున వచ్చి లక్ష్యమయి భీతిం దోనవెన్నీసి ముం
దరిపాదంబులు సాచి, కుంచుచరమార్థం బీడ్చుచున్ ముందుకున్
ద్వరితశ్వాసవిదీర్ణ సృక్వవివరభ్రశ్యద్భిసాంకూర మా
విరిగోటం దరిసించు నీ కన గతవీడావిలక్షాన్యమై.

రాజు—(బాణమోక్షమును నటించుచు సమీపించి యంతటఁజూచి
యాశ్చర్యముతో) అయ్యో! యీనిమేషముననే మాయమై
పోయినదీనిమీఁద ననవసరమున బాణమోక్షము గావించితి నే.

చ. కను మొఱుఁగున్ క్షణంబు, క్షణకాలముదృగ్విషయంబగున్, మఱిన్
జనుఁగడుదవ్వుగా, మరల సన్నిధియందుఁ జరించుఁ, గ్రమ్మఱన్
వెనుకను బ్రక్కనంతటను వెండి బ్రమించు, మొఱుఁగువోలెని
ల్పని దగుదీని నెక్కరణి లక్ష్య మొనర్తునో తోఁప దేమియున్.
(నిపుణముగా నరసి దూరముచూచి యానందముతో)

ఓహో! వరాహ మీమహారణ్య మతిక్రమించి ప్రసన్న భూమి నధి
రోహించినది. ఆర్య, ఆర్య! గుఱ్ఱములను వేగముగాఁ దోలుము.
ఇక నిది యెందుఁ బోఁగలదు?

సూతు—(అట్లు చేసి రథవేగము నభినయించి) ఆయుష్మంతుఁడా!
చూడు చూడు.

చ. వెనుకను బెందుదూరమున వీచెడుగాలిని మీఱుచున్ వడిన్,
మునుమున లక్ష్యముంగలయఁబోయెడునామది వెన్నడించుచున్,
దనయచలధ్వజాంశుకము దాఁకఁ బయోదము నీశరాళితో
డను సరిగాఁగ నయ్యయియెడన్ భవదీయరథంబు వ్రాలెడున్

రాజు—(విస్మయముతో) ఏమిది!

చ. చదలఁ జరించుచుం బవనజైత్రజవంబున నంబురాళి గో
ష్పదముగఁజొకళించురథవాఙ్మతోఁదనుఁ గూడముట్టునా

కదిర! విభిన్న కజ్జలచయప్రతిమానవిసీలకాయ మీ

కొదమవరాహ మర్యమునకుం దమమట్టులు దూరదూర మా.
(ముందుచూచి భేదముతో) అయ్యో! యీమహారణ్యము నతిక
మించి వెంటనే యదృశ్యం బయిన దీని యమగులజాడ యయినను
గానరాకున్నది. కానీ, ఇదిగో నెట్టయెదుటఁ దిన్నగా నున్న యీ
యరణ్యరేఖ నిప్పు డన్వేషించెదను. (అట్లు చేయుచు సంతోష
ముతో) ఓహో! యిది తపోవనోపకంఠము గావలయును. నిశ్చ
యమే.

చ. ఒకయెడ వేళ్ళతోఁ బెఱికి రొక్కెడఁగోసిరి దర్భబీళ్ళు; పూ
లకు దయ నందుకొ రివటలన్ లత లిం దిసుమంత వంగె; నొ
ల్చికొనుటఁజేసి వల్కలముఁజెట్టిట గాయపడెన్; దొరంగుపాల్
ప్రకట మొనర్చు నీతరువరంబుల నిప్పుడె త్రుంచు టిద్దముల్
(అంతటఁజూచి సంతోషముతో) ఆర్యా! చూడు చూడు.

చ. చిలుకలు స్వాగతంబును వచించుఁ గదంబపుఁదొడ్డిబోదియన్;
దలఁపు హరించుఘ్రాణమును దన్పుచు హవ్యసుగంధవాయువుల్;
జలపులిన్ప్రదేశజకుశం బగునిర్ఘరతోయ మీకురం
గులు మనవంకఁ గన్గొనుచుఁ గోలు భయాతివిలోల దృష్టులన్.
సూతుఁడా! యాశ్రమోపాంతసంచారియగునీవరాహమునిక వెదకఁ
దగదు. నీవిప్పుడు గుఱ్ఱములనునీరు ద్రావించి విశ్రమింపజేయు
ము. ఇంతలో నేను నాయుధమాత్రసహాయుడనై యాశ్రమము
నం బ్రవేశించి తపోధనుల కభివాదనంబు గావించి వచ్చెదను.
పూజ్యులకు సపర్యగావింపమి శ్రీయోవిఘాతంబుగదా!

సూతు—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(చింతను నటించి సశ్లాఘముగా) ఆహా! యేబెడఁదల నెఱుంగ

గమింజేసి యీజడదారుల మొగంబులెంతరమణీయంబులై యెసం
గుచున్నవి!

మ. గతసంకల్పతః గోరఃబోదు మది భౌగంబుల్; మమత్వంబు ప
ర్జితమై యేగుటచే వియోగములపై స్నేహంబులున్ గా వహం
కృతిఁ దూలించుట స్వాన్యభేద మనుమాటే లే దనిర్వాచ్య మా
నతిశాంతిం ఘనుతా తపోధనులు సౌఖ్యశ్రీవిధానుల్ గదా.

(వినయముతో నడిచి భయమభినయించి సాశంకముగా) అహో!
యేమిది! అవినయదురాలోకంబులై న యీతపోవనంబు లపూ
ర్వంబు లగుటంజేసి సాపరాధులకుంబోలె సాధ్వనముం గలిగించు
చున్నవి. తేజస్సులలో నర్వాభిభావియు ననభిభవనీయంబును
నగుతపోమయబ్రహ్మతేజం బనిర్వచనీయంబు గదా!

క. అడుగడుగున జడు పిడు నా

కడవి ప్రశాంతము మనోజ్ఞ మయ్యును, మెత్తం

బడు నెల్ల తేజములు తమ

పొడమినకడ నిప్పు నీటిపొందునఁ బోలెన్.

(భయముతో నడుచుచున్నాడు)

(తెరలో) ఆర్యులారా! రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు, ఏయపరాధము
నెఱుంగని యనాధల మశరణ్యులము; అయ్యయ్యో! యతిదారు
ణముగా నగ్నిహోత్రమునఁ ద్రోయఁబడుచున్నారము. మంద
భాగినులను మమ్ము రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు.

రాజు—(విని యవష్టంభముతో) ఓహోహో! చేరువ నీవైపున భ
యార్తిం గూరిన యాడునారలదియుం బోలె నంగ లార్పు వినవ
చ్చుచున్నది. (అచ్చెరువుతో) ఏమిది! ఇది తపోవనమే. ఇటు
వంటియవినీతుల కిక్కడ సంభవ మెట్లు? కానీ నమిపించెదను.
(అటు చేయుచున్నాడు)

[తెరలో దొంటియట్లే వినబడుచున్నది.]

రాజు—(విని సావష్టంభముగా) భయార్తల కభయ మభయము, కోరిధముతో) హా!

ఉ. కూర్మడనాత్మనీన మతిఘోరము నీఖలకర్మముంద వ
శ్చారివనీవిరుద్ధము నృశంసము నెవ్వడొనర్చు, వాని నా
దోరసి గొంతుఁ గోసిమెయి తున్కలు తున్కలు చేసి యుజ్జ్వల
దైభరవవహ్నికీలలను భస్మముగా నవియెల్ల ప్రవేల్చదన్.

(నడచి తెరవంకఁజూచి విస్మయముతో) ఓహో! యగ్నిహోత్ర
మధ్యంబున నానీనంబయి భయార్తత నంగలార్చుచు దివ్యరూపం
బునం దేజరిల్లునారీత్రయంబుతో సన్నిహితహోమసాధనుండయి
యగ్నిశాలయం దున్నవీఁ డెవ్వడయి యుండును? నిజముగా
వీఁడు తాపసవేషధారి యగుకొండొక పాపండుండుగావలయు.
(తరువాత హోమము నభినయించుచు విశ్వామిత్రుండును, య
ధానిర్దిష్టముగా విద్యలును బ్రవేశించుచున్నారు.)

విద్య—(నంభ్రమించుచుఁ బూర్వోక్తము పఠించుచున్నారు.)

విశ్వ—(ఆశ్చర్యముతో) ఓహో! యేమి చెపుమా.

ఉ. పూనె హవిస్సు మంత్రపరిపూత ముపాంశున నేనొసంగఁగా
నైనను గాఁడు లేశము హుతాశనుఁడియ్యెడ దక్షిణార్చి; హె
చ్చెనక్రియాప్రభావమున నద్ధిర! యొద్దకు నేగుదెంచి రీ
చానలు విద్యలైనను పశింపడ కుందురు నా కిదేముకో.

(సమాధి నభినయించుచున్నాఁడు)

విద్య—(పూర్వోక్తము పఠించుచున్నారు)

రాజు—(సత్వరముగా సమీపించి) భయార్తలకభయమ భయము.
అరే! దురాత్మ! పాపండాధమ! నిలు నిలు, ప్రచ్ఛన్నరాక్ష
సుండ వగునీమాయాప్రపంచ మిదియేమి?

ఉ. కేల వరాక్షసమాల, తలఁ గెంజడలున్, మొల వల్కమున్, దప
శ్శాలుల దైనయీపరమశాంతపువాలక మేమి? యోరిచం
దాల! జగుప్పితం బకరుణం బగు స్త్రీవధ, పాతకోత్సవో
ద్వేలమనం బిదే మనుభవింపుము కర్మఫలంబు నిప్పుడే.

విశ్వా—(సంవరణము నభినయించుచుఁ గోధముతో)

మ. అసకృత్కర్ణకరోరభర్తనమిష వ్యాఘట్టజం డాంతర
ప్రసభక్షోభసమాధి భంజననభస్వద్భాస్వరదీప్తి నా
యసదృశోక్తిధజజాతవేదుఁడు సమిత్రాప్తిక్ క్షయస్పర్శన
ప్రసరోద్యత్ప్రలయాగ్ని నాఁదిభువనగ్రాసేచ్ఛనేఁ డీగుతన్.

విద్య—[సంతోషముతో] మాకుఁ బ్రియము, మాకుఁ ప్రేయము
జయము జయము హరిశ్చంద్రమహారాజ! [నిష్క్రమించిరి]

విశ్వా—[చూచి గోధముతో] అహో! యేమిది! దురాత్ముఁ
డీహరిశ్చంద్రుఁడే మాకు శ్రేయోంతరాయుఁ డైనాడు. అరే!
క్షత్రియాధమ! నిలు నిలు.

ఉత్సాహ. హరివి యగుదు గాక, చంద్రుఁడగుదు గాక, చంద్రమో
ధరుఁడుహరుఁడె యగుదు గాకఁ దానికేమి మూఢ, యీ
పరమవిద్య లంతరింపఁబట్టి బెట్టిదంబు గా
నెరియు సాదుక్రోధవహ్ని కింధనంబు గావు రా.

ఓరోరిదురాత్మ!

శా. జాయా కేళిమయుండు భూతకరుణా శాంతుండు దా నయ్యుఁగ్రీ
డాయత్తాత్మసమాధిభంగవిరసాస్యభూకుటీభీషణుఁ
డై యాకృష్టశరాసు మారుఁగని ఫాలాక్షుం డెటుల్ చేసెనో
చేయుం గౌశికుఁడట్లే నిన్నిపుడు దృష్టిం గ్రోధభూయిష్ఠు డై

రాజు—(సంభ్రమించుచుఁ దనలో) అయ్యో! యేమిది! ఈయన భగవానుఁడు కౌశికుఁడా? వారు పూజ్యురాండు? విద్యలా? వారి సిద్ధికిఁ బాపాత్ముడఁను నేనీయన కంతరాయ మైతిని గదా! నిజముగా నింధనప్రాయుడను నే నవివేకంబునం బ్రస్ఫురచ్ఛిఖాకలాపం బగు జ్వలనంబును ద్రొక్కితిని.

విశ్వా—(క్రోధముతో)

చ. కడఁగినసాధనం బిటు విఘాతము నొందుటఁ గ్రోధమెచ్చి నా కుడిచెయి గాంచుశాపమునకుం గడు వేగిరపాటు; నెన్నఁడో విడిచిన దల్లజాతిఁ దలపెట్టుచుఁ దానును సాహసాంక మీ యెడమకరంబు చాపమున కెంతయు నేడ్చెఱసేయు నిత్తరిన్.

(లేచుచున్నాడు)

రాజు—(భయముతో సమీపించి) స్వామి! నమస్కరించుచున్నాను.

విశ్వా—(క్రోధ మభినయించుచున్నాడు)

రాజు—(పాదములం బడి) భగవానుఁడా! క్షమియింపుము క్షమియింపుము. స్త్రీజనార్తప్రలాపమాయావంచితుండనయియెఱుంగనివాఁడ నయిన నన్ను క్షమియింపం దగును.

విశ్వా—ఎమి! “యెఱుంగనివాఁడ నయిన నన్ను క్షమియింపం దగు” ననెదవుగా; ఓరోరిక్షుద్ర! నన్నే నీ వెఱుంగవుగా!

ఉ. జాతిస్వయంగ్రహంబున నెసంగిన దుర్లలితైక విప్రుడన్
బోతరవున్వసిష్టముని పుత్రులకానకు వీతిహోత్రుడన్
నూతనసర్వనోద్యమ వినోదనభీతజగత్కృతాంతుడన్
ఖ్యాతమతంగ యాజకుడ గౌశికుడన్ నను నీ వెఱుంగవో.

రాజు—తాపసోత్తమా! ప్రసన్నుడ వగుము ప్రసన్నుడ వగుము స్వామి! నీ నీలాగున ననుకోఁ దగునా?

ఉ. అన్నము లేనికాటకమునం దటు జీవిక గన్న వాని, భూ

భృన్నివహపతిగ్రహణ వృత్తికిఁ జిత్తము రోయువాని, నో
సన్నత కీర్తి! యాడి బకసంగరకంపితజీవలోకునిన్

నిన్ను మహత్త పోనిధిని నేల నెఱుంగనివాఁడు గల్గునే

భీరుజనార్త ప్రలాపంబు నాలకించి యాలాగునఁ గావించితిని. స్వ
ధర్మాక్షిప్త చేతనుండనయి యెఱుంగనివాఁడనయిన నన్ను క్షమి
యింపం దగునని విన్నవించుకొనుచున్నాను. మహానుభావ!

విశ్వా—ఏమీ! “స్వధర్మాక్షిప్త చేతనుండనా?” దురాత్మా! చెప్పు
చెప్పు ఏదో నీ ధర్మము?

రాజు—మునికులోత్తమ! మనవి చేసికొనుచున్నాను, చిత్తగింపుము.

క. ఈయంగవలయు రక్షణ

సేయంగను వలయు, రణముసేయఁగ వలయున్

రాయలకు నిత్యధర్మం

బీయది యని పలికి రాదిబుఱి మూర్ధన్యుల్.

విశ్వా—ఏమీ! “ఈయంగవలయు” ఇత్యాది పద్యము పఠించు
చున్నాఁడు.

రాజు—మఱేమి?

విశ్వా—అట్లయినంజెప్పు—ఎవని కీయవలయు? ఎవ్వని రక్షణ
సేయవలయు? నెవ్వనితో రణము సేయవలయు?

రాజు—భగవానుఁడా! ఆలకింపుము.

విశ్వా—ఊ. మఱి చెప్పు

రాజు—క. ఈవలయును సద్విజులకు,

గావవలె భయార్ధి తులఁ, బగఱతోరణమం

గావింపవలయు; నీయది

భావముదృఢపఱుచుకొన్న పద్ధతినాకున్.

విశ్వా-మహాత్మా! నీవట్లే దృఢపరచుకొన్న పక్షమున మాకు
విద్యా తపోనురూపముగా నేమయినఁ గొంచె మొసంగవలయు.

రాజు-(సంతోషముతో) ఓహో! భగవానునిచే వై వస్వతవంశ
మనుగృహీతముగదా! స్వామి! ప్రసాదింపుము.

ఉ. దేవర సత్కరించుటకుఁ దిన్నగ, లోకములన్ని చాల విం
కావల నేమి యుండు? బిడియం బగు నాయఖిలంబు నిత్తు నా
నోవిబుధాగ్రణీ! యయిన నోపినయీవి ప్రతిగ్రహింపుమి
భూవలయంబు సర్వధనపూర్ణ మశేషము నీకొసంగితిన్.

విశ్వా-[ఆశ్చర్యముతో తనలో] కానీ నే నీలాగు చేసెదను. [ప్రకా
శముగా] రాజా! స్వస్తి సరియేగాని యదక్షిణపుదాన మందురు.
కావున దక్షిణ కూడ నిష్ప డీయవలయును.

రాజు-[సిగ్గుపడుచు, దనలో] ఈయెడఁజేయఁదగిన దేమి! [చాలఁగ
నాలోచించి సంతోషముతో] కానీ, ఈలాగునఁ జేసెదను.
[ప్రకాశముగా] ఓ మహాభాగ !

క. గడియించి లక్ష హేమము

లిడుకొనియెద దక్షిణగ ఋషీశ్వర మీకున్

దడ వనక కనికరంబున

గడు వొసఁగుఁడు నేడు మొదలుగా నెల నాకున్.

విశ్వా-ఈగడువు మాకు సమ్మతమే కాని పుడమిని విడిచి యొందు
కడం గడియించి యొసంగవలయు.

రాజు-[సాశంకముగా, దనలో] ఇందుకుం బ్రతివిధాన మేమి [ఆలో
చించి హర్ష ముతో] ఓహోహో ! ఎంత చక్కని ప్రతి క్రియ
స్ఫురించినది. విశ్వేశ్వర పరిగ్రహం బయిన మహాక్షేత్రము
కలదు గదా?

చ. తలఁచుచు వారణాసివసుధాతలభౌగవిభిన్న భావమున్
 బలుకుదు రంతరిక్షమునపట్టణ మంచును దానిఁ గోవిదుల్;
 దెలియదు రాగమార్థచరదృష్టిఁ గచ్చాగ్రసహస్రభాగసూ
 క్మలవతులాంతరాళమును సం యమివర్యులు శ్రద్ధధానులై
 కాఁబట్టి యీయన దక్షిణ నే నం దార్జించి యిచ్చెదను. [ప్రకాశ
 ముగా] స్వామీ! తమయాజ్ఞకు బద్ధుండను.

[ఆభరణములను దీసి] మహాత్మా!

ఉ. ఈయఖిలంబు లై నసిరు లీవసుధావలయం బశేష మీ
 యాయుధముల్ సమస్తము, ధరాధిపలాంచన మీకిరీటమున్
 మీయవి; నే నిదే మరల మీమృదులాంఘ్రుల కప్పగించితిం
 జూ, యమివర్య! సాదరపుఁజూపున వీని ననుగ్రహింపరే.

[పాదంబులం బడి లేచి సంతసముతోఁ దనలో] ఆహా ! ఆయాసభూ
 యిష్టం బయినను సదృష్టవశంబున రాజ్యభార మిప్పుడు నాకు
 సఫల మయినది.

ఆ. వె. ఎడఁద నేది పెద్దపిడు గనుకొంటినో

యట్టిగాధితనయునాగ్రహంబు

చల్ల చల్ల జారి జాజిపూవులదండ

యగుచు నాదుశిరము నందుఁ బడియె.

[దోసిలిపట్టి] భగవతీ ! వసుంధర ! ఇదిగో! నిన్ను వీడుకొను
 చున్నాను.

ఆ. వె. దేవీ! లోకధాత్రి! వై వస్వతులు నృపుల్

వీరకీర్తి నేలినారు నిన్ను;

సరిదిపాత్రమునకు మరగి నే విడితి; నా

యేకదోష మిది సహింపవలయు.

ఇక నేను ద్వరితముగా నయోధ్యకుఁ బోయి కౌశికప్రతిశ్ఛతంబును
సంపూర్ణ పఱిచి దక్షిణోపార్జనంబునకయి వారణాసి కేగెదను.
(ప్రకాశముగా) మహానుభావ! తమ రిప్పుడయోధ్యకు విజయం
చేసి నన్నుఁ గృతకృత్యునిం గావించి దక్షిణానంపాదనంబున కను
మతి యిచ్చి యంపవలయు.

విశ్వా—(ఆశ్చర్యముతోఁదనలో) అహో! ఈ దురాత్ముని మనస్థై
ర్యము! ఏమీ! వీనిమహానుభావత్వము! ఆ! దురాత్మ
అచిరకాలముననే నీబింకము నేను వీక్షించెదను.

ఉ. ఓతిమదాంధ! యెందనుక నుజ్జ్వలరాజ్యవిభూతికం బలెం
దోరపునత్యసంపదకుఁ దోడన పాసినవానిఁగాఁగ గ
న్నార నినుం గనంబడయ నందనుకన్ భవదీయ దుర్నయో
దారత బగ్గుబగ్గును మదాగ్రహ మాటదురా దురాత్మకా.

(ప్రకాశముగా) రాజా! అలాగే కానీ. ఏమి దోషము.

(నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

శ్రీ పరమాత్మనే నమః .

హరిశ్చంద్ర నాటకము

తృ తీ యాం క ము

(తరువాతబీభత్స వేషముతో, బాపపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

సాప—(వికటముగా నడుచుచు, బెద్దనవ్వునవ్వి తనలో)

క. ఆరంభమధురుఁడ నతి

క్షౌరవియోగాధిశుగుఁజామధ్యుఁడ నా

నారూపనరక బాధా

దారుణపరిణమఁడను గదా పాపుండక.

(ముందు చూచి భయపడి తొలఁగి) కట్టా! పేరెత్త నయిన వల్లగాని

యీవల్ల కాటిపట్టణము నాదుంపదెంపినది. నన్ను గడతేర్చినది.

ప్రవేశముమాట యటుండఁగా, దుట్టతుడకు, గన్నెత్తి దీని, దేటి

చూడ నయిన, జాలకున్నాఁడ. అమ్మా! నే నేమిచేయుదు?

(ఆలోచించి) కానీ నే నిక్కడ నేకతంబ యుండి జన్మాంతర సం

చితుని నన్ను విడిచి యిందు, బ్రవేశించిన జనులను దిరిగివచ్చున

ప్పుడు వెన్నంటెదను.

(తెరలో)

చ. అవుదల శంభుపాదజలజాంకన మాయనకంతప్రేమ మా
శివకును బుత్రవత్సలత, సిద్ధతపం బతనుశ్చితంజు నా
కివి యిటు లున్నఁ గీల్పరము లెమ్ములుఁ దోలునమూయఁబడ్డ జీ
ర్ణవపువిదే? మలంఘ్య పరిణామము ప్రాకృతకర్మ మేరికిన్.
(సావష్టభముగా) ఆ! అది యాలాగే గదా! (విస్మయముతో)
ఎవఁడురా యిక్కడ మాటలాడుచున్నాఁడు. (తెరవంకఁజూచి)
ఓహో! భగవానుఁడయిన విషమలోచనునియాసన్నపరిచార
కుఁడు భృంగీశ్వరుఁ డిదిగో నీలాగున వచ్చుచున్నాఁడు. నేను
ద్వరితముగా నవ్వలకుం బోయెదను.
(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తరువాత భృంగీశ్వరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భృంగీ—(అవుదల శంభుపాదేత్యాది పఠించి యాలోచించి) దీవి
కన్యథాత్వంబు గలదా? రాజర్షి యయిన హరిశ్చంద్రునకును దశా
విపర్యయము పొత్తమయినట్లు దేవర దేవేరికిం దెలియఁబడి
చెను.

ఉ. ఆనతి యిచ్చుచో నధిపునద్యుతమైనచరిత్ర, జిట్టె నె
మ్మేనిడు వెండ్రుకల్ పొడమి మేఁగినబూదియ శూలికిం; డదీ
యానన మాచలద్భునయనాంబురుహత్రయమయ్యె; మశాలియున్
బూనినపూపరేవెలుఁగుఁబూ నసియాడఁ జలించె మాటికిన్.

ఇప్పు డాచక్రవర్తి యిటకు రాఁగలఁడని దేవీసహితము భగవానుఁడు
ఫాలలోచనుఁడు పర్యుత్సుకుఁడయి యున్నవాఁడు. నేనునుశీఘ్ర
ముగా భగవదారాధనము నిర్వర్తించుకొని యావేడుకఁ జూడ
సిద్ధముగా నుండెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

(తరువాత విచారముతో తాజా ప్రవేశించుచున్నాడు.)

ఉ. ప్రీతిని మాని కిచ్చి పృథివిం దనివిం గనుమాననం బని
ర్యాతితదక్షిణం దలచి వ్యాకుల మయ్యెడు; నాకు నార్జనం
బాతనిరాజ్యమందుఁ దగనందునఁ దజ్జలు ధాత్రి నాని దై
పాతకహరియకా శివనివాసముఁ జేరుముఁ గాశి కాపురిన్

(చింతను నటించి నిట్టూర్పువిడిచి) అక్కటా! ఎంతకష్టమెంతకష్టము!

మ. అవశిష్టంబు త్రయంబు త్యాగమునకీయాలుంగుమాతుండుమే
నవధిన్ లే దిక్కఁ, గ్రోధి గాధునుతుడత్యాజ్యంబునత్యంబు ,భూ
రువిజస్వోపహతంబు గాన విడ నైతిం గాదయో! జీవ మే
మి వొనర్పంగను బాలువోడు మది కేమేలన్ దిశల్ శూన్యముల్

(ముందు చూచి సంతోషముతో) ఓహోహో! ఇదిగో వారణాసి.

తల్లీ! వారణాసి! నమస్కరించుచున్నాను. (అలోచించి యాశ్చర్యముతో)

చ. తపముల బ్రహ్మచర్యముల దాంతిశమానశనశ్రుతంబులన్
క్షపితతముల్ వరితు రెది సన్యసనంబుల బ్రహ్మనిష్ఠు ల
ట్టిపరమ తారకంబు శివుడే యుపదేశ మొసంగుఁ బ్రాణికిన్
వపుపుఁ దొరంగుచో నిటఁ బునర్జననం బిక్క లేక యుండఁగన్.

చ. సడలనిచావు పుట్టుపుల సంకెల యూడును బ్రాణికిచ్చటన్;
మృదునికరంబునుండి పడియెన్ మును బ్రహ్మశిరంబు నీడ; ని
య్యెడ నవిముక్తుడై యభవుడేనముఁ బాసి వసించు జాయతో;
విడువఁడు దీని నెప్పుడును; వే టొక టింతటిక్షేత్ర మున్నదే ?
నేనిం దేయపాయంబున మునిఋణంబునకుఁ బాయఁగలవాడ.
(విచారముతో)

మ. ధనదుం గెల్చి గ్రహింతునో ధనము శ్రీత్యక్తంబు నా కేల గెల్చును వౌ యాచన జన్నిగట్ల కది చేయర్ దీనతన్ క్షత్రియుల్ ధనమూలంబు బెహార మున్న దది పేదన్ సాగునే నాకు? నే పనికిం గాల ముపేక్షణీయ మది యోర్వన్ దైవయోగంబునన్ అయ్యో! మందభాగ్యుడను నే నేమి చేయుదును? [ఆలోచించి సంతోషముతో] ఓహోహో! దొడ్డయుపాయము తోచినది. నే నిప్పుడు.

క. అమ్మకొని నన్ను నే న

త్యమ్మును బాలింతు శాశ్వతమ్ముగ; నదుపా
యమ్మున నది ప్రోవ మిని

క్కమ్ముగ లోకద్యయమ్ము గావమి గాదే?

[సావప్తంభముగా] కుఱ్ఱవాడు లోహితాస్యుడు వెనుకఁజిక్కఁగా వానికొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచు దీర్ఘాధ్వవిశ్రాంత యగుదేవి నన్ను రా నింకను గలసికొనలేదు. ఆమెరాకమున్నె నేను సత్వరముగాఁ బోయి నాకోరిక తీర్చుకొనియెదను. [పైకిఁ జూచి] అబ్బో! అప్పుడే ప్రౌద్ధు నెత్తిమీఁదికి వచ్చినదే.

ఉ. చండకరుండు కౌశికునిచందమునం దపియించుఁ దీండ్రమై;
మండెడుఁ దెర్వు నామనసుమాదిరి; దైవవశంబునం గటా,
యెండను మాఁడిమాఁడి కృశియించినదేవియుఁ బోలె భూమిరు
ట్నండను క్రిందకిం జనియె ఛాయయు నీయెడ మెల్లమెల్లగన్—
కాబట్టి యిప్పుడు గడువునకు — గాదుకాదు—హరిశ్చంద్రునకె,
యవసాన మాసన్నమైనది. హా! మంద భాగ్యుడను నేను నశిం
చితినిగదా! [భూమిమీదఁ బడి తిరిగి లేచి దుఃఖముతో] ఓరి
దురాత్మా! హరిశ్చంద్రహతక !

తే. గీ. మున్నుగా బ్రాహ్మణున కియ్యకొన్నయట్టి
దక్షిణను నీక బ్రహ్మన్వదగుడవును

సత్యచలితుండ వగుచు నేచాయ కీవు
సురుగువాడవురా యోరిపరమశతుడ?

నే నిప్పు డంగడివీధికిం బోయి ప్రకృతమనుసరించెదను. ఇంతకు
నమ్మహాముని వచ్చి యుండనోవును. [త్వరితముగా నడచి
యేకాంతమున నున్నాడు]

[తరువాతఁ గోపముతో విశ్వామిత్రుఁడు బ్రవేశించుచున్నాడు]
విశ్వా—[తనలో]

చ. కరగత లై న విద్యలవిఘాతము చేతఁ బ్రవృద్ధమై మదీ
యరుష, శతుండువానివినయాన్వితవృత్తి నిరుద్ధమాదు, లో
దరికొనునెండుఁగట్టియలఁ దద్దయు మండుదవంబు, పై పయిం
గురిసెడువానలం దడియుకోనను బోలె నను దహించెడున్,
[కోపముతో] దురాత్మా ! హరిశ్చంద్రహతక !

ఉ. ఓరిమదాంధ ! యెందనుక నుజ్జ్వలరాజ్యవిభూతికిం బలెం
దోరపు నత్యస పదకుఁ దోడన పాసినవానిఁ గాఁగఁ గ
న్నార నినుం గనం బడయ, నందనకన్ భవదీయదుర్నయో
దారత బగ్గుబగ్గును మదాగ్రహ పూటదురా దురాత్మకా.

(చూచి విస్మయముతో) ఏమీ ! యిదిగో దుర్మాతుఁడు—పోనీ
మహాత్ముడే—వీడు వచ్చినాడే. సమీపించెదను.

[అట్లుచేసి క్రోధముతో, బ్రకాశముగా] ఆవురా ! యేమిది! మాద
క్షిణాసువర్ణము లిప్పటికి నీయ కున్నాడవు.

రాజు—[సంభ్రమముతో] ఓహో ! భగవానుడు కౌశికుడే,
స్వామీ! యభివాదనము జేయుచున్నాడను.

విశ్వా—చీ ! యనార్య ! నీ విప్పుడును మమ్ము శుష్కప్రియముల
తో వంచింప నెంచుచున్నావురా?

రాజు—(చెవులు మూసికొని) స్వామి! శాంతింపుఁడు శాంతింపు, డు.

విశ్వా—(కోరిధము నభినయించుచు) చీచీ! దురాత్మ! అలీకదాన
సంభావనాప్రఖ్యాపితమిథ్యాపౌరుషప్రపంచ! ఉండుండు.

చ. నెలయును నిండినం గడువు నీ విడ వింకను మాదుదక్షిణ
వలవనిశుష్కపున్నధురవాక్కులతో నిటు డాయ చుందు వో
పలువ! ప్రతిశ్రితం బయినపైకము నీయమి నల్లి యిచ్చుమ
జ్వలితకృశానుఘోరతరశాపము నీపయి నిప్పుడే పడున్.

(శాపజలమును గ్రహించుచున్నాఁడు)

రాజు—(సంభ్రమముతోఁ బాదములమీఁదబడి) స్వామి! శాంతిం
పుఁడు శాంతింపుఁడు.

క. తాపసవర ! మీదక్షిణఁ

బ్రాపింపర యేని ప్రౌద్ధ వడకుండంగన్

శాపార్హుఁడొ యీమనుజుఁడు

వ్యాపాదార్హుఁడొ మీకు స్వాధీనుఁడటన్.

కావునఁ బ్రసన్నుల రయి వణిగ్వీధిం బోవుదము రండు.

విశ్వా—(శాపజల ముపసంహరించి) కానీ, అక్కడ కేపోయియుమ్ము.
ఇంతలో నేనును ద్వితీయస్నానము నిర్వర్తించుకొని వచ్చెదను.
(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(నిర్వేదించుచుఁ దనలో)

క. పరిణామదారుణం బిహ

పరభయకారణము ఋణము ప్రాణుల కిస్సే

పరికుపితధనికముఖముం

దరిసింపనినరుఁ డొకండె ధన్యుఁడు పుడమిన్.

(నడచి సంతోషముతో) ఓహో! యిదిగో! వణిగ్వీధి (శిరమునఁ
దృఢ ముంచుకొని ధైర్యముతో) ఓహో! సాధులారా!

క. ఒదవి యొకానొకయక్కఱ

యది దీటుచునట్టి వేటుపాయము లేకే

నిదె లక్ష హేమములకుం

గొడుకక యీదేహ మమ్ముకొనుచున్నాఁడ౯.

ఆర్యులారా! కొనుండి నన్నుఁ గొనుండి. (ఆకాశమున) ఏమనియె
దరు? ఎందుకీ దారుణకర్మము నారంభించితి వందుతా? నన్నిట్లు
మీరేల నిర్బంధించెదరు? ఈజీవలోక మతివిచిత్రము గదా!
(వేటొకచోటి కేగి “ఒదవియొకానొక” అనుపద్యమును చదివి
యాకాశమన) ఏమనియెదరు? “నీశక్తియేమి? పనియేమి?
జ్ఞానమేమి? యని యడుగుచున్నారా? (చిటునవ్వుతో)

క. దేవర యేపని వెట్టినఁ

గావించెడువాఁడ నొను గా తనక మదిన్

నేవకునకు దొరయానతి

యావంతయు మీఱమియకదా సుగుణ మగున్.

(ఆలకించి) ఏ మనుచున్నారు? నీవు వెల యొక్కడుగాఁ జెప్పినాఁడవు
కాబట్టి మఱి యొక బేరము చెప్పుమందురా? (భేదముతో) ఓ
సాధులారా! మేము క్షత్రియులము. మరలమరల బేరములు చెప్పు
ట యెఱుంగము. మీరు వెడలిపోండు. (వేటొకచోటికేగి “ఒద
వియొకానొక” అను పద్యమును చదువుచున్నాఁడు.)

(తెరలో) ఆర్యపుత్ర! ఆత్మంభరుండవు గాకుము. అట్లునీతో సుఖం
బునంబాలిదాన నై ననన్ను మందభాగినింజేసి నేఁడు సంనిభాగప
రాజ్ఞుండ వగుట పాడిగాదు. నాథా! ప్రసన్నుండ వయి
నన్నే యీకార్యమునకు నియోగింపుము- నీ ప్రణయ మిప్పుడు
సయితము నెప్పటిదేగదా!

రాజు—(వైలక్ష్యముతో) అయ్యో! దేవి వచ్చినదే, నాకోరిక నెఱవేఱినది కాదు.

(తరువాత బాలకానుగమ్యమాన యయి వైక్లబ్యము నటించుచు శైబ్య ప్రవేశించుచున్నది)

శైబ్య—(సకరుణముగానార్యపుత్రేత్యాది పఠించుచు మెల్లగా నడచి) ఆర్యులారా! సమయదాసినిగా నన్నందలిసగమువెలకు విలుచుకొనుడు.

బాలకుడు—ఆర్యులారా! నన్ను గూడ విలుచుకొనుడు.

రాజు—(వేడినిట్టూర్పు పుచ్చి తనలో) అన్నా! యెంతకష్ట మెంత కష్టము!

మ. చతురంభోధిపరీతిభూతలమహాసామ్రాజ్యమున్ నీడితిన్;

హితులం బాసితి నశ్రుదీనముఖులన్; నూతిడింపం బ్రజన్;

సతి పుత్రుండిపుడమ్ముకోడమునిటుల్ సైదిరిచూతుంగటా!

శతధా వ్రయ్యదు గుండె, ధాతయిది వజ్రానిన్ వినిర్మించెనో

శైబ్య—(బయలాలకించి) ఆర్యులారా! యేమనెదరు? సమయమేమనియా? పరపురుషపర్యుపాసనంబును, బరోచ్ఛిష్టభౌజనంబును బరిహరించి మఱి యేకార్యమైనను జేయుదానను. అదియే నాదుసమయము. (మరలఁ జెవి యొగ్గి) ఏమనియెదరు? ఈ సమయమున కొడంబడినిన్నెవఁడు కొనునందురా? అట్లయినచో మీరనుగ్రహించి వెడలిపొండు. ఈజనముతో మీకేమిప్రయోజనము? ఎవ్వఁడేని దీనజననానుకంఠి యగుభూసిలింపుఁడు సాధుశిఖామణి నన్ను గొనంగలఁడు.

(తరువాతనుపాధ్యాయుఁడును వటుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.)

ఉపా—వత్స! కౌండిన్య! నిజముగా నంగడివీధిని విక్రయింపఁ బడుచున్నదా?

వటు—గురువుగారితోనే ననత్యము మనవిచేయుదునా?

ఉపా—అట్లయిన నక్కడకే పోవుదము.

వటు—చిత్తము. గురువరా! ఇటువిచ్చేయుఁ డిటువిచ్చేయుఁడు.

ఉపా—(నడచి చూచి యాశ్చర్యముతో) ఓహో! యంగడివీధి
యెంతరమణీయముగా నున్నది!

మ. పసిఁడికొ మేరుమహాధమున్ మణులచేఁబాధోధివేలన్, నవా
బ్దసమానోన్మదసామజచ్చటల వింధ్యశ్రీ, విడంబించుచున్,
వసనోర్విల్ల యకాచుఁ గల్పలతరేవన్ బ్రాధి తార్థంబు ల
ర్థిసమూహంబున కిచ్చువ్విపణి బుద్ధిన్ లోపమున్ జేయదే.

వటు—స్వామీ! గురువర్య! అదిగో నక్కడ గుంపుగా నెందతో
జనులు గనఁబడుచున్నారే అచ్చోట నది తప్పక యుండునని
నే నూహించుచున్నాను. (సమీపించి) అయ్యలారా! దారిదారి.
ఓసరిల్లుఁడోసరిల్లుఁడు.

ఉపా—ఓహో? యేమి యీసమ్మర్దము!

శై బ్య—(వైక్ల బ్యముతో) ఆర్యులారా! సమయదాసినిగా న న్నందలి
సగము వెలకు విలుచుకొనుఁడు. (మరల ననుచున్నది)

బాల—ఆర్యులారా! నన్ను నన్ను

ఉపా—(చూచియాశ్చర్యముతో, దనలో) ఏమీ! యీమెయేగాదా?
(ప్రకాశముగా) అమ్మా! యేమి నీసమయము?

శై బ్య—బ్రాహ్మణోత్తమ! పరపురుష పర్యుపాసనంబును, బరోచ్ఛి
ష్టభోజనంబును బరిహరించి మతియేకార్య మయినను జేయుటా
నను.

బాల—సాధుబ్రాహ్మణా! నన్ను నన్ను.

ఉపా—(హర్షముతో) నీసమయ మిది యనుకూలముగానున్నది. ఈ

నియమము తోడనే నీవు మాయింట నివసింపుము. నాభార్య
యగ్నిపరిచర్యాపరాధీనత్వమున గృహకృత్యనిర్వహణము నకుం
జాల కున్నది. ఇదిగో; ధనంబు, బుచ్చుకొనుము.

శై బ్య—(సంతోషముతో) చిత్తము. భాసురోత్తమ ! నే ననుగ్ర
హింపఁబడినదానను.

ఉపా—(తడవుగఁ దేటిపాటఁజూచి విస్మయముతోఁ దనలో)

ఉ. మేలిముసుంగు మూర్ధమున, మేకొనుసాజపుసిగ్గు మోమునన్
గాఢులవేళ్ళఁజూపుగుటిఁ నడ్పుల మంధరభావ ముక్తులన్
జాలఁగఁ గోమలత్వమును జారిమమున్ మితభావ మిన్నియుం
జోలిచి చూడ నీమెఱుఁగుబోడి కులీనగ నాకుఁదోఁచెడున్.

(విచారముతోఁదనలో) ఇట్టి యాకృతివిశేషమున కింతటిదురవస్థ
రావలసినది కాదు. ఏమికారణమున నీమెకీదుర్దశ ప్రాప్తించినది
చెప్పుమా?(ప్రకాశముగా)బోటీ! నీపెనిమిటి బ్రతికియున్నాఁడా?

శై బ్య—(తలతో సంజ్ఞచేయుచున్నది.)

రాజు—నిటూర్పు విడిచి తనలో హా! యేమిబ్రతుకు! బ్రతికియున్న
వానిభార్యకా యిట్టి యవస్థాంతరము?

ఉపా—ఇప్పు డతఁడు నీదగ్గఱ నున్నాఁడా?

శై బ్య—(కన్నీళ్ళతో రాజును జూచుచున్నది.)

ఉపా—(చూచి విస్మయముతో) ఇతఁ డీమెభర్తయా? (తడవుగఁ
దేటి చూచి భేదముతోఁ దనలో)

శా, మూపుల్ గోపతిమూపురంబులు, భుంజబుల్ మత్తవేదండశుం
డాపీనాయతముల్, విశాల మురమున్, హా! లోకరక్షార్థమీ
రూపం బేమి? కిరీటయోగ్యశిర మారోహించు టేమీ తృణం
బాపాదింపఁడు వేని కెసెరగు వామారంభుఁడౌ ధాత తాన్?

(సమీపించి కన్నీళ్ళతో, బ్రకాశముగా) ఓయి మహాత్మా! నీవు స్వ
దుఃఖమున నన్నుం బాలివానిఁగాఁ జేసికో, దగును. నీయీప్రయ
త్న మెందునిమిత్తమో నాకు, దెలియబఱుపుము.

రాజు—(ఆలోచించి వైక్లబ్యముతో, దనలో) ఈసాధుజనునివచన
మన్యధాకరించుట యుక్తముగాదు. (ప్రకాశముగా) సాధువర్యా!
విస్తరించి చెప్పుటకు దేశకాలము లనుకూలములు గావు. సంజ్ఞ
పించి వినిపించెదఁ జిత్తగింపుము. బ్రహ్మస్వపీడితుండ నయి నే
నీప్రయత్నముఁ జేయుచున్నాను. ఇంక నన్నేమియుఁ జెప్పుమని
నిర్బంధింపకుము.

ఉపా—అయ్యా! అట్లయిన నీకుఁ గావలసిన ధనము నేనిచ్చెదఁ బ్రతి
గ్రహింపుము.

రాజు—(చెవులు మూసికొని) ఓహో సాధువర్యా! నీ వన్నది ప్రథ
మవర్ణవృత్తి. మాబోటులకది నిషిద్ధముగదా! నీవు నన్నుఁ గని
కరించితి వేని దానిని మూల్యసంబంధమున ననుగ్రహింపుము.

శైబ్య—(తొందరగా సమీపించి వినయముతో నంజలిపట్టి) ఆర్య!
ఆర్య! ముందుగ బేర మాడిన నన్ను నిరాకరించుట నీకుఁ దగదు
నేను నీపాలఁ బడితిని. న న్ననుగ్రహింపుము.

ఉపా—(కన్నీళ్ళతో) ఓ సాభాగ్యవతీ!

ఆ. వె. ఏను దెచ్చి యున్న హేమంబు లరలక్ష,

యీథనంబు మీకు నిద్దఱకును;

యుక్తమెట్టు లట్టు లొనరింపఁగాఁ దగు

నరసికొని పరస్పరానుమతిని.

(సొమ్మునిచ్చుచున్నాఁడు.)

శైబ్య—[పుచ్చుకొని సంతోషముతో] అదృష్టవశమున నార్యపుత్రు

నిప్రతిజ్ఞాభర మరపాలు తగ్గినది. నే నిప్పుడు కృతార్థురాల నయితిని.

ఉపా—[తనలో ఇప్పు డీదంపతుల దుఃఖము నేను జూచి సహింపఁ జాలను. [వెళ్ళబోవుచున్నాఁడు.]

శైబ్య—బ్రాహ్మణోత్తమా! ముహూర్తమాత్రమందుము. ఆర్య పుత్రిని మోముక్కమాటు కన్నులనిండఁజూచుకొని వచ్చెదను.

ఉపా—ఇదిగో నీకొండిన్యఁడుండును. [నిష్క్రమించుచున్నాఁడు]

శైబ్య—[రాజుబట్టను సొమ్ముమూట గట్టి] ఆర్యపుత్ర! న నీ ద్విజ వరునికి బానిసనుగా ననుమతింప వేఁడుచున్నాను.

రాజు—[దుఃఖముతో] దేవీ! దై వమే యనుమతించెను. [ఆకాశముఁ జూచుచు నిందారహితముగాఁ దనలో] అయ్యో! హతవిధి!

తే. గీ. పట్టమహిషిగఁ జేసిన పరమసాధ్వి

బానిసగఁ బంపు చుంటిని పరునియింటి

కకట! యిది మాళి నున్నమానికముఁదీసి

పాదబూషణ మొనరించుభంగి కాదె?

[మఱియు జాలిగా] హా! యెంతకష్టము.

ఉ. ఆలరిదై వ మాపదల కగ్గము నేయుట మందబుద్ధినై
యాలిని జూలి నీకరణి నంగడికిం గొనితెచ్చి యమ్మఁగాఁ
జాల నిజాన్వయం బపయశంబును బొందె నటన్నకుందునన్
హేళియు నమ్రమూర్తిమలిసీకృతవ క్తృఁడునయ్యెనయ్యయో

[దైర్యము తెచ్చుకొని ప్రకాశముగా] ప్రియురాలా!

ఉ. నేవ లొనర్పు భక్తిని నశిష్యున కాద్విజవంశమాళికిన్;

నీవు తదియ జాయకును నెమ్మినిజేయు మహోపచారమున్;

పావని! కావునీయొడలఁ బ్రాణము లేనుట కేదు మర్భకున్;

దై వము శాసనంబు నవతంసము సేయక త్రోయ వచ్చునే?

శై బ్య-ఆర్యపుత్ర! దేవరయాదేశమెట్లు అట్లు నడచుకొనియెదను
[వెళ్ళిబోవుచు రాజును చూచి దుఃఖించుచున్నది]

వటు-రావమ్మా రావమ్మా! ఉపాధ్యాయులు దూరము వెళ్ళినారు.
శై బ్య-[అనునయముతో] నాయనా! ముహూర్తమాత్రము న
న్ననుమతింపుము. ఆర్యపుత్రుని మోముక్కమాటు కన్నులార
జూచి వచ్చెదను.

రాజు-[దుఃఖించుచు] ప్రియురాలా! నీవుదుఃఖము మానుము. బ్రా
హ్మణోత్తముఁడున్నాఁడు గదా!

శై బ్య-[రాజును జూచుచు మెల్లగా నడచుచున్నది]

బాల-బాబయ్యగారూ! అమ్మయెక్కడకు వెళ్ళుచున్నది?

రాజు-[భేదముతో] నాయనా! యెక్కడ దాసిగావలసి యున్నదో
యక్కడకు.

బాల-ఓరీవడుగ! మాయమ్మ నెక్కడకుఁ దీసికొనిపోయెదవురా?

వటు-[కోపముతో] చీ! పోరా యావలికి గర్భదాన! [గెంటి క్రిం
దఁబడఁ ద్రోయుచున్నాఁడు]

బాల-[పెదవి విఱుపుతోఁ దల్లిదండ్రులఁ జూచుచున్నాఁడు]

ఇద్దఱు-[కన్నీళ్ళతో బిడ్డను జూచుచున్నారు.]

రాజు-అయ్యా! బ్రాహ్మణ! శై శవ మనపరాధముగదా! నీ వీ
లాగున వానిని ద్రోయవచ్చునా? [పిల్లవానిని లేవనెత్తి శిరము
మూర్కొని కౌఁగిలించుకొని దుఃఖముతో]

మ. అదరం గ్రోథవశంబునిం బెదవి, యన్నా! మేలగన్గొందునా
వదనం బేను దయావిహీనుఁడ మహాపాపుండ, నాకన్న శ్వా
పద మైనన్ నలుసంతమే లది దలంపన్ మానినం గూనలన్
గదురం జేయును బెంటిచోట నయినం గాఢాసురాగంబెదిన్.

నాయనా! నేను బరమచండాలుడను. నన్నేల యనుసరించెదవు?
మీయమ్మతోడం బొమ్మదుఃఖించుచున్నాడు)

శైబ్య—ఆర్యపుత్ర! అదృష్టహీనురాల నగు నానిమిత్తము దుఃఖ
పడుచు మహర్షి కార్యము నేమటయెదరు నుడి. (పిల్లవానిని దీసి
కొని నడచుచున్నది)

(తరువాత విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

విశ్వా—ఆ! ఏమిది! మాదక్షిణాసువర్ణము లిప్పటికిని ముట్టవ
య్యెను!

రాజు—(విని సంభ్రమముతో సమీపించి) స్వామీ! ఇప్పుడు సగమి
చ్చెదఁ బుచ్చుకొనుడు.

విశ్వా—చీ, మూర్ఖ! సగమేమొగముతో నిచ్చెద ననువాడవురా?
నీవు నిజముగా నియ్యఁ దలచుకొంటివా, ప్రతిశ్రుతమును నిశ్చే
షముగా నిచ్చివేయుము.

(తెరలో)

క. ఏల తపం? బేలవ్రతం?

బేల బహుశ్రుతము గాల్పనే యిన్నియిసీ

యీలీల హరిశ్చంద్రుని

జాలిం బెట్టెదవు నీవు నద్విపుడవే?

విశ్వా—(విని క్రోధముతో) ఎవండ్రురావీండ్రు? నన్నిసీయని
గర్హించుచున్నారు. (పైకిఁజూచి) అహో! ఏమీ! విమానచారు
లు విశ్వేదేవులా? (క్రోధమును జూపుచుఁ గమండులుజలంబున వా
ర్చి శాపవారిం గయికొని)

చీ! అనాత్మజ్ఞులారా! ఓరీ యుద్రక్షత్రియపక్షపాతులారా!

క. కాగలదు మీకు జన్మం

బేగురకును క్షతయోని; నిది గాకటుపై

నూగుంబ్రాయమువారిం

దాగెడపును ద్విజుడు ద్రోణతనయుడు మిమ్మున్.

(మరలఁ బై కిఁ జూచి సంతోషముతో) ఓహోహో! యిదిగో!
వీరు—

ఉ. మామకదృష్టిపాతభయమగ్న చలాచలఘంటికాశవా

క్రకామితనాకసంస్థలితరత్నవిమానమునుండి యేవురున్

భూమిని బిట్టు గూలెదరు, బొమ్మిడికమ్ములు చాలుకో రథ

క్షౌమములందు; నూడిపడఁగర్జ విభూషలు, గ్రిందుగాఁ దలల్!

రాజు—(పై కిఁ జూచి తనలో) ఓహోహో! తపఃప్రభావము; హరి
శ్చంద్రుడు క్షేశమొందుట యుక్తమే గదా! (ప్రకాశముగా)
స్వామి! ఋషివర్య! మీర లన్యథా తలంపకుడు.

ఆ. వె. ధర్మపత్ని నమ్మి తనయుని నమ్మి కూ

ర్చినధనమ్ము దీనిఁ జేకొనుండు

మిగతసామ్ము గూడ మిగతిలోనఁ జేర్చ న

న్నంత్యజునకు నై న నమ్ముకొందు.

విశ్వా—(క్రోధముతో) ఆ! కొంత యెందుకు? అంతయు నిచ్చి
వేయుము.

రాజు—ఓసాధులారా?

“క. ఒదవి యొకానొక యక్కట

యది దీటుచు నట్టివేటుపాయము లే కే

నిదె లక్షహేమములకుం

గొడుకక యీదేహ మమునుకొనుచున్నాడన్.”

(అనుపద్యము మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.)

(తరువాతఁ జండాలవేషముతో సానుచరుండు ధర్ముఁడు ప్రవేశించు న్నాఁడు.)

ధర్ము—(తనలో)

చ. భువనములం దిరంబుగను బ్రోచెడువాఁడును నేను; నన్నుఁ ద
ద్భువనయుతంబుగా నెపుడుఁ బ్రోచెడు నట్టిది సత్యమందుచేఁ
గువలయనాథుసత్యమును గొండొకశోధనముం బొనర్ప ని
చ్చవొడమి గాదె యీయధమజాతి పరిగ్రహణం బొనర్చితిన్.

(తడవుగ నాలోచించి యాశ్చర్యముతో) ఆహా! నేను నాదివ్యదృష్టి
నెంత వెదకినను రాజర్షియగు హరిశ్చంద్రునికి సమానుఁడుగాన
బడ కున్నాఁడు! కానీ నే నతని యొద్దకే పోయెదను. (నడచి ప్ర
కాశముగా) ఓరీవేపిగాఁడ ; వరాలజాలెము తీసికొని వచ్చినాఁడ
వట్రా.

అనుచరుడు—ఓరిపెద్దా ? నీ కిప్పుడు వరాలజాలె మెందుకురా. కల్లు
గాని తాగదవట్రా ?

ధర్ము—అరే ; నీ కెందుకురా నాతాగుడుజోలి ?

రాజు—(ఒక ఒదవి యొకానొక యక్కఱ) అను పద్యమును
“ఆ, వె. ఏను దెచ్చియున్న హేమంబు లతలక్ష” తృ-అం22వపద్య
మును జదివి, యంతటఁ జూచి భేదముతో)

అయ్యో? నే నెంతమందభాగ్యుడను ? నన్నుఁ గొనుటకు నెవ్వరును
జేర కున్నారు? హా? చచ్చితిఁ గదా? (మూర్ఛిల్లిపడుచున్నాఁడు)

ధర్ము—(విని చూచి తనలో) ఏ మిది? యీమహాసత్వుఁడు మూర్ఛి
ల్లినాఁడు? కానీ. ఇట్లుచేసెదను. (సంభ్రమముతో సమీపించి ప్ర
కాశముగా) ఓరీ! లేరా. నేనే నిన్ను కొనువాడను. ఇదిగో నీకుఁ
గావలసినసొమ్ము పుచ్చుకోరా.

రాజు—(హర్షముతో లేచి) ఓ సాధూ? ఇటు తీసికొని రా.(చూచి విషాదముతో) భద్ర? నీవే నన్నుం గొనియెదవా?

ధర్ము—ఆ? నేను నిన్ను, గొనియెదను.

రాజు—అలాగై న నీ వెవ్వఁడవోచెప్పు.

ధర్ము—తే. గీ ఒలికిమిట్టల కన్నింటి కొడయఁడనుర ;

నమ్మకపువాఁడర తలార్ల నాయఁకులకు ;

తలలు నటికెడుమనికి పెత్తనము నాది ;

పెద్దమాలను వినురోరి పేరుపడితి.

రాజు—(తోందరగాఁ దొలఁగి కొశికునిపాదములమీఁదఁ బడి]భగవానుఁడా? అనుగ్రహింపుము.

క. మునినాయక నీకే నే

వనముం బొనరించి ఋణముఁ బాసెద నకటా !

వినినది కనినది గా దీ

చెనంటిచండాలపాదసేవ మహాత్మా.

విశ్వా—చీ? మూర్ఖ? తపస్వులు స్వయంజానులు గారా? నీవు దాసుఁడ వయి మాకేమి చేసెదవు?

రాజు—[అనునయముతో] స్వామి! తమయాజ్ఞ చొప్పుననే ప్రవర్తించెదను.

విశ్వా—వినుండు వినుండు విశ్వేదేవులు. [హరిశ్చంద్రునితో] నే నా జ్ఞాపించినట్లు నీవు చేసెదవా?

రాజు—తప్పక చేసెదను స్వామి.

విశ్వా—అలాగై నపక్షమున నీవు వీనికే యమ్ముడు వోయి తక్షణము మాదక్షిణాసువర్ణము లిచ్చి వేయుము.

రాజు—[చింతతో, దనలో] అయ్యో! యేమి చేయుదును? [ప్రకా

శముగా] స్వామీ! చిత్తము. [చండాలుని సమీపించి] ఓ పెద్ద
మాల? నీవు రూఢిగా నన్ను, గొనెడుపక్షమున నొక్కసమయ
మును మాత్రము చేయవలయును.

ధర్ము—సరే. ఏమి సమ్మియ?

రాజు—ఓను.

ఆ. వె. తిరిప మెత్తి తినుచు, దెరువు, బేలికలను
గట్టుకొనుచు నెడము గలుగ నుండి
సామి ముదలవెట్టు సకలకార్యములను
గొంతులేక సలిపి కొలుచువాడ.

ధర్ము—మంచిది. నే నీసమ్మెకు నొప్పుకొన్నాను. సొన్నా తెత్తుకో.
[సొమ్ముకుమ్మరించి దూరముగా, దొలఁగుచున్నాడు]

రాజు—[పుచ్చుకొని సంతోషముతో]

క. మునిచేత, దిట్టువడ క
ప్పును దీటిచి సత్యవాక్యమునకుం బెడఁబా
యనివాడ నయిననాకీ
ననియమచండానసేవ శ్లాఘ్యమ గాదే.

[విశ్వామిత్రుని, గూర్చి సానునయముగా] స్వామీ? కౌశికమునీంద్ర
మీ రీధన మశేషము ప్రతిగ్రహింపుడు.

విశ్వా—ఇచ్చెదవా?

రాజు—పుచ్చుకొండి స్వామీ?

విశ్వా—[పుచ్చుకొని తనలో] ఇంక నిర్భంధ మెందుకు? కానీ పో
యెదను. [సిగ్గుతో నట్లు చేయుచున్నాడు.]

రాజు—[వినయముతో దోసిలి పట్టిస్వామీ]? కాలవిలంబనముచే
గావించిన నాయపరాధమును క్షమింపుడని వేడుకొనుచున్నాను.

విశ్వా—క్షమించితిని. [నిష్క్రమించుచున్నాడు.]

రాజు—[చండాలునిజేరి] ఓ పెద్దమాల ! [అని యర్థోక్తిని నోరుమూ

సికొని] ఏలికా ! సేవకునకుఁ జేయవలసినపని యాజ్ఞాపింపుము.

ధర్ము—[సంతోషముతోఁ దనలో] ఆ ! నీ వీవఱకు, గననిదియు విన

నిదియు నైనపని నీ కాజ్ఞాపించెద నుండు. [ప్రకాశముగా] ఓరీ?

నీవు దక్కినపుఁగాటికింబోయి యక్కడఁ బీనుంగులమీఁదిగుడ్డల

ను దీయుచు రేయుం బవలు మేలుకోవలసినది. ఇదిగో నే నింటికిఁ

బోవుచున్నాను.

రాజు—దేవర చిత్తము [అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

శ్రీ పరమాత్మనే నమః

హరిశ్చంద్ర నాటకము

చ తు ర్థాం క ము

(తరువాత, జండాలు రిద్దఱు వెంబడింపఁగా విచారముతో రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

చండా—ఓనరిల్లుండి బాబులారా? ఓనరిల్లుండి. మీ రందరిక్కడ నేమి సూడ మూఁగినారు. వీనిని మేము తల గొట్టుటకుఁ దీసికొని పోము. (బయలాలకించి) బాబు లేమనుచున్నారు? వీఁడెవ్వఁడు? ఎక్కడకుఁ గొనిపోయెద రందురా? వినుండి బాబులారా! ఈని టుపేద మాపబువయిన పెద్దమాలవద్ద నొద్దెసొమ్ము పుచ్చుకొని బానిసతనమునకుఁ గుదిరినాడు. అందుచేత వీని నిప్పుడు దక్కిన పుటాలికిమిట్టకుఁ గావలి వెట్ట నెట్టుకొని పోవుచున్నాము.

రాజు— (నిట్టూర్పు పుచ్చి తనలో) అన్నన్నా! ఎంతకష్టము! ఉత్త రో తరదారుణం బగుమన్వ్యసనపరంపరాపాతమునకు మేర లేకు న్నది!

ఆ. వె. శ్వపచునొద్ద నాకు బానిసం బిప్పుడు.

వసతి ఘోర మై వల్ల కాదు,

పని శవాల మీఁదిపాఁతలు గొనుట, హా!

విధి క్షమింపఁ డిట్టివెతల నై న.

(శోకముతో) ఒక్కదుఃఖము పెక్కుదుఃఖములచేఁ జక్కఁబడు నందు

రిది నిక్కమే గదా! దక్షిణాదృణ్యనిర్వృతునిన నిప్పుడెన్నిదుఃఖములు చుట్టుకొన్నవి.

[దుఃఖము నటించుచు]

సీ. నేనె చుట్టమ నొటచే నివ్వడనద తా

ప్రజలఁగూర్చి విచారపడుదు నొక్క
యధికవాత్సల్యంపునిధు లై నయాత్మబం

ధువులఁగూరిచి యలందురుదు నొక్క
దెన మాలి మిక్కిలి దీనభావము గాంచు

నేవకాళిగుఱించి చింతలుదునొ
పాటునింటను దాసిపనులు నల్పెడుప్రాణ

వల్లభగుఱియించి వందురుదునొ
యకట ! నిను వై నముద్దుఁగుటకు వగతునొ

యధమచండాలదాసత కలమరుదునొ

యన్నిదుఃఖంబులకు మూలమైననాదు.

పాపజీవితమున కార్తిపా లగుదునొ.

[స్మృతి నభినయించు భేదముతో.]

మ. పక్రటాత్యుగ్రతపోనిధానుఁడు దురారాధ్యుండు నొగాధిపు
త్రకున ప్పీఁగెడునాఁ డటుల్ వటుఁడు పోరా గర్భదాసా యటం
చకటా ! త్రోసినఁదెల్చి యేడ్చునుతునాన్యం బేను గన్గొంటిఁ బె
ద్దకతోరవణమట్లు నల్పెడుఁ దదంతశ్శల్య మెల్లప్పుడున్.

చండాఁబనతిల్లుండి యిత్యాది మరల ననుచున్నారు.

రాజు-[ఆలోచించి భేదముతోఁ దనలో] ఇప్పుడు నన్నిది యెంత వేధించుచున్నది!

చ. పద మని యొక్కవంక గురుభక్తిని శిష్యుడు వేగిరింపఁగా,
బదహతిఁ దెల్పి యొక్కడను బాలకుడేడ్చుచు, గొంగులాగఁగా
నదిమినకొద్ది; బెల్లుబుకునశ్రులు దారల గప్పఁగూరునన్
వదలనిబీదచూపు, బలనంతము కాంత మరల్చె నెట్ట కేన్.

[వైక్ల బ్యముతో] హా ! దేవి !

ఆ. వె. తరణిగోత్రమునకు, దగినకోడల వై న
నదమలేందువంశజాత వై న
నాతి ! భూతిరాశి నేతిమాహుతి వడ్డ
లీల నేల నాకు నాల వైతి ?

అయ్యో ! రాజపుత్రి !

ఉ. పూవులతోఁటలోపలను బూచినక్రొవ్విరవాజులం గటా !
నేవశమున్ రచించుచును నీవు గడున్ మిసిమింతురాల వౌ
దేవగ నాచరింతొ యిపు డెప్పుడు, జేసి యెఱుంగనట్టిదుః
ఖావహదాసికానముదమార్హ కఠోరనికృష్టకర్ణముల్.

చండా-అరే ! దక్కినపుమననమిక్కడ దగ్గఱనే యున్నది. దబ్బు
దబ్బున రారా.

రాజు-[చూచి ధీరముగా] ఓహో ! మహాశ్మశానమా యిది !

ఉ, మండలసంచయంబు పలుమా తొనరించి దివిన్ విదూరమం
దుండి యుదంచితాగ్రముల నొప్పెడుతోకల నిశ్చలంబు తా
చుండు వెడందపక్షతుల నూకున గ్రద్దలు వ్రాలు, బీనుఁగుం
గండలయాన నూరుముఖగహ్వరలాలల నిండఁ జందువుల్.

మఱియు నిదిగో !

సీ. బారసాచిన చెట్టువలతోడ నిడుపాటి

మెడలను నిక్కించి నడుచునవియు

నినుఁగుఁబీనుంగుల నెఱిఁగాళ్ళతోఁద్రొక్కి
ప్రేవులుముక్కలఁ బెఱుకుననియు

దొక్కలమఱుగుళ్ళముక్కుబంటిగమెక్కి
మోలమాఁకులమీఁదమూఁగునవియు

నీల వట్టినయట్టులెలుఁ గొప్ప నెఱచికై
యెగసితన్నుచుఁ గలహించునవియుఁ

గోర్కు లిగురొత్తఁ బెంటులఁ గూడినవియు

దూఁకుచును గాకిమూఁకలఁ దోలునవియు

నగుచుఁ బితరులసామిబంట్లనఁగ నెందు

గుములుగుములయి రావులుంగులు చెలంగు.

[తెరలోపలఁ గలకలము] అహో! ఈశ్వశాన మెంత బీభత్సరాద్ర
ముగా నున్నది !

మ. అవె వ్యాపించు నమంగళోగ్రపటహవ్యాడంబరారావముల్
శివ లంతఃప్రతిశబ్దభృచ్చుతికటుస్వీయోరుపేటూర లై ;
తవులం గాటపువెట్ట, పెట్ల శవమూర్ధశ్రేణిమ స్తిష్కముల్
స్రవీయింపఁ, వెలుఁగుంజితాగ్నులి వెనిశ్చాంచల్యభుగ్నార్చులఁ
[ముందు చూచి సల్లాఘముగా] ఓహో? ఇట నిది బీభత్సమే యయి
నను మిగుల స్పృహణీయముగా నున్నది. ఓశవమా? సర్వస్వగ్రా
హులయిప్రీతినెఱపుశ్వాపదగణంబులచే యధేష్టోపభుజ్యమానం
బ వయ్యెదవుఁ నీవెంతధన్యమవు ?

చ. కరటము కాళులూని తలఁ, గన్నులమూఁతను విష్ణుముక్కుతోఁ
బెరిమను నక్కసృక్వమున ప్రేలెడునాల్కకొనం గ్రసించుఁ గు
ర్కురమున బీకు శేఫ మట గొయ్యెనరించును గ్రద్ద బెజ్జమున్;
జరుపు యధేష్టచేష్ట లిటు శ్వాపదముల్ కుణపంబ ! నీ యెడన్.

చ. అదె నడు మాయదే యురము

నయ్యదెమో మవె కన్నులుం బొమల్

గద ? సకలంబు నెత్తు, వన

గండలు, నెమ్ములు, లాల లై యయే

ధ్యదశకు వచ్చె, భీరుభయ

దంబును, బ్రాజ్ఞమహాత్రపాస్పదం

బిది; విషయాభిలాష వెడఁ

గిం దొనరించు వృధాభిమానమున్.

చండా-ఒకఁడు- [ముందుచూచి] అరే? యీ పెద్దమానితోఁజ్జిలో

నున్నయమ్మవారికిఁ జండికమ్మకుఁ జాగిలఁబడు రా.

మఱియొకఁడు -అట్లే చేయుదము రా.

ఇద్దఱు- [చాఁగిల్లి]

తే. గీ. చండుతల నుగ్గునూచంబు సలిపినమ్మ

చున్నరాకాసిపోటులు దిన్నతల్లి

కయిని ముమ్మొనవాలు, మైగవురుదోలు

జా నలరుకొమ్మమమ్మేలు చండికమ్మ.

రాజు- [అంతటఁ జూచి విస్మయముతో] ఓహో! యేమి! కాత్యా

యనిబీభత్సోపచారప్రియత్వము !

మ. మృతగోకాన రకంధరాలులితముల్ వ్రేలాడు నిర్మాల్యసం

గతముల్ కర్ణకతోరటంకృతిపటుల్ ఘటల్ ; కృతానూవశో

ణితపంచాంగుళిచిహ్న సంకలితమున్ దేవీతరుస్తంభమున్.

సతతం బెక్కియివేనిసర్గబలికాంక్షన్ ధ్వాంక్షముల్ కూసెడున్

శ్లో. భగవతి ! చండి ! ప్రేతే
 ప్రేతనిమా ప్రేయే ! లసత్ప్రేతే
 ప్రేతాస్థిరాద్రూపే
 ప్రేతాశిని ! భే రవి ! నమస్తే

[తెరలోపలగలకలము]

రాజు—[ఆలకించి] అహో! దివసావసానసూచకంబులయి నానా
 దిగంతములనుండి స్వస్వనీడవర్మత్సుకతం బయలు వెడలినశకున
 కులములకలకలమాయది? [పడమరను జూచి] అహో! యెవ్వ
 నికి గాని దై వపరిపాటి దాట రానిది గదా?

తే. గీ. అకట ! గగనాంగణప్రదీపకుండ తరళ

కాలభుజగఫణామణి, క్షణవిడంబి

తౌర్వసర్వాశివిగ్రహం డదిగొ విధురుఁ

డై యహర్పతి గూలెడు నంబురాశి.

[అంతటఁ జూచి విస్మయముతో]

ఉ. క్రాలెడుసంధ్య వధ్యనతి, రాగమస్పృచ్ఛవి, మందరశ్మియా
 హేళిప్రశాంతహేతిచితి, యిర్లురుధూమముడుల్ నరాస్థులుం
 బాలసముద్రపున్నిసిమి మానిసిపుట్టియ గాఁగఁ గాలకా
 పాలికలీలకున్ భువనపాళి పొసంగె నహో శ్మశానమై.

చండా—[చూచి] అరే!—

ఆ. వె. తలలు బునకు పట్టు డలకొట్లఁ బడవాని

యట్టు ప్రొద్దుగ్రుంకుగట్టు నేరఁ

గొంగవాలు లూని గోనంగులట్టులు

చిమ్మచీకటులును గ్రమ్మకొనియె.

రాజు—[అంతటం జూచి దై ర్యముతో] అహో! యీశ్మశానభూజంఱ
 లిప్పు డెంతగంభీరభీషణంబు లయి చూపట్టుచున్నవి !

ఉ. కొమ్మలదాఁకఁ బై కెగసిగూబలు గుండ్రలు గొల్పుఁగోటరా
 స్యమ్ముల; తెక్కలార్చుకొనుచోదలఁగూయుచు వ్రాలుగృధముల్
 రెమ్ములఁ గ్రుల్చిత్రేపు డయి వ్రేలుశవమ్ములు గాలుగొట్ట, కా
 ద్రమ్ముగ నోరమంటలడరన్ సరియండునిగుడ్చు ఫేటకృతుల్
 చండా—ఒకఁడు—[జనాంతికముగా] అరే! యెన్నెన్నోదినసుల
 దయ్యాలకీదక్కినపువలికిమిట్టియాటపట్టు, కాబట్టి మనమిక్కడ
 నుండి పెందలాడ దూఁటుదమురా.

మఱియొకఁడు—[జనాంతికముగా] అలాగే చేయుదము రా.

ఇద్దఱు—[ప్రకాశముగా] ఓరీ! పెద్దమాలముదలఁ నలఁ దాల్చి రే
 యింబగలు నీవేమఱిల్లక యీవల్ల కాడు కాదుక యుండవలయుఁ
 జుమి.

రాజు—[సంతోషముతో] మహాప్రసాదము. స్వామి యాన తిచ్చి నట్లే
 చేసెదను.

[తెరలోపలఁ గలకలము]

చండా—[భయముతో ఓయమ్మో! రేయింటి గొలకొల లప్పుడే
 యుప్పతిల్లుచున్నవి. అరే! మనము వేళంబయూడనిఁబాడుదమురా.

[నిష్క్రమించుచున్నారు.]

రాజు—[దైర్యముతో నడచి చూచి] ఓహో! యేమి! యీరాకాసి
 మూఁకల బీభత్సాకారము!

ఉ. ఇంకినపాడునూతులకు నీ డగుకన్నుల, బుట్టముక్కులన్
 వంకరపండ్లఁ, గ్రూరపదంబుల, బీటనరాలపిక్కలన్,
 గొంకరగొగ్గిమేలఁ గుటకోటరనిమ్న తరోదరంబులన్
 సంకలితంబు లై మెలఁగు సంకులభంగిని గౌణపచ్ఛటల్
 [నకౌతుకముగాఁ జూచి] ఓహోహో! యీపిశాచనిచయముల క్రీడా
 కలహకౌశల మేమి సొంపుగా నున్నది!

ఉ. త్రాగెడు నొక్కఁ డొక్కరుకరంబున నెత్తుటికోరలాగి యా
త్రాగెడునోర జాటురుధిరం బెగనాకు మఱొందు; గాఢి భూ
భాగమునందుఁ బేరినది స్వాద మొనర్చు నొరుండు; దావకీ
లాగతిదీర్ఘ రక్తకుటిలం బగు జిహ్వాక లొట్టవేయుచున్
[కౌతుకమునఁ జూచి చిఱునవ్వుతో] ఔరా! మోటనాండ పరిహా
సమువలెనీరాకాసులకేళీవిలాసమురసాంతమును బొందుచున్నది!

చ. మృదుమధురాంగచేష్టల రహించెడుసంగమభంగు లేడ? దీ
ర్ఘదళినఘట్టజాగ్నికణకాండము లొండొరు దుంబనంబు లం
త్యదినపతన్మహోల్కలతతద్యుతు లీనుమిథఃకటాక్షముల్
ప్రదళదురోస్థిపంజరరవంబు లివేడ దృఢోవగూహముల్ ?
[ఏనపడుచుఁ జూచి] చీ యిది యత్యంతబీభత్సముగానున్నది.

చ. పెనుసాదఁ జంయిదుం యనెడు

పీనుఁగుఁబుట్టి నుఁ దీసి సోగయె

మ్మునఁ, బ్రళయానిలస్ఫురిత

ఘ్రాతకృతి నువ్వాని యూఁది ప్రేత మా
యని తన పెద్దనో దైటచి,

యాఁకుట మ్రింగి గుటుక్కునం, బొలు
క్కున వెడలంగఁ గ్రక్కెడును

గొంతుకలోనది చుట్టును ట్టినన్

[స్మృతినభినయించి] ఓహో? వీనిని జూచెడువేడుక యికఁ జాలును.
నే నేమటక సామియాదేశమున నుండి శ్మశానమం దంతటఁ బరి
భ్రమించెదను. [తిరిగి చూపు నభినయించి] ఓహో! యేమీ :
యీనిశీధినిగంభీరభావము!

ఉ. క్రమ్మెను జిమ్మచీకటి, జగ మ్మఖిలంబును దిగ్విభాగశూ
న్యమ్ముగ, మిట్టుపల్లముల సంఘములు దొట్రిల, దృష్టిపాతమున్

వమ్ముగ. లాఁతివర్ణములు నప్టముగా, దితకజ్జలాగమి
త్ర మ్మొకనీలిమంబె పరితస్సురితంబుగ నద్విదీయ మై
కానీ బిగ్గటగా, బలుకరించెదను. ఓరీ ! యెవ రక్కడ ? ఇదిగో ! నే
ను గాటికాపరిని. మీకెల్ల రకు నాయకుఁడను. నాయానతి నాల
కింపుఁడు.

క. పడయక నాయాదేశం

బిడకయు మృతకంబలంబు నెవ్వరుగానీ

నడపంగ రాదు మననపుఁ

గడఁ గావింపంగ వలయుకర్జము తెవియున్

వినుందు నేఁడు మొదలుగా—

చ. వలె శిరసావహింప నిది వల్లెయటం చిట నప్రమత్తు లై ;

చులుకగ సామిశాసనముఁ జూచుట కేను సహించువాఁడఁ గా

నలజలజాననేంద్రమరుదభిపతుల్యున కై న నొందుమా

టలు గలవానికిం బ్రతిభటమ్ము మదీ యభుజ మ్మగుం జూమి.

ఏమిది ? ఎవ్వడును మాట లాడఁడు ! పోనీ. మఱియొకచోట గేకవే

సెదను. [నడచి] ఓహో ! యెవరక్కడ [తెరలో] ఇదిగో నోయి
నేను.

రాజు—[దైర్యముతో] ఓహో ! యేమియీప్రత్యుక్తి ! కానీ మా

టనవ్వడిని బట్టి వెళ్ళి వాఁ డెవ్వఁడో నిపుణముగా నరసెదను.

[నడచి తెరవంకఁ జూచి విస్మయముతో] అహో ! యితఁ డె
వఁడు ?

తే. గీ. బూదె మై, బూసి ఖిట్వాంగమును ధరించి.

కాంతములు నుజ్జ్వలంబులుగా నరాన్ధి

భూషలు, కపాలపాణి యై పొలుచు; నరక
రంకమాళి సాక్షాద్భూతరాట్టో యితఁడు.

[తరువాతఁ గాపాలిక వేషుఁడు ధర్ముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]
ధర్ము—ఇదిగో నోయి నేను.

క. అడుగక చేకుఱుబికిరము

గుడుచుచు, నింద్రియచయంబు గుదియించి వెనక
గడచి భవ మనుశ్మశానము
కడు బీభత్స మగునట్టికాటఁ జరింతున్.

[ఆలోచించి] భగవానుఁడు రుద్రుఁడు మహావ్రతము నాచరించెనన్న
నది యాయనకుఁ బోలును. కామచారుల కిది యత్యంతము ప్రక
ర్షము గదా ! అయినను—

క. విమలతపోద్వైతము సుల

భము, భైక్ష్యాద్వైతము సులభంబు, క్రియాద్వై
తము సులభం బాత్మాద్వై
తము మాత్రము దుర్లభంబు తల పోయంగన్,

[అంతటఁ జూచి సాశంకముగాఁ దనలో]

“చ. భువనములం దిరంబుగను బ్రోచెడువాఁడను నేను, నన్నుఁ ద
ద్భువనయుతంబుగా నెపుడుఁ బ్రోచెడునట్టిది సత్య మందుచేఁ
గువలయనాధుసత్యమును గొండాక శోధనముం బొనర్ప ని
చ్చ వొడమితయీనికృష్టతమజాతిపరిగ్రహణం బొనర్చితి.”

[ఆలోచించి యాశ్చర్యముతోఁ దనలో] ఔరా! యెంత తేసిదుఃఖము
లు సంప్రాప్తములగుచున్నను వగ పన్నదిగానిరాని యీరాజుర్ని
చరిత్ర మాశ్చర్యజనక మగుచున్నది. మహాత్ముల కిదిప్రకృతియే
గదా !

చ. అరయఁగ దుఃఖ మంచు సుఖమంచును నేర్పడియున్న దేది?యు
ర్వర సుఖదుఃఖపు స్వృతికరంబు ఘటెల్లు వివేకహీనతన్
బరమ మగున్ మహాపురుషభావ మనిర్వచనీయ మేదిమే
దురసుఖమున్ సుఖంబుగను దుఃఖము దుఃఖముగా గణింపదో.

కానీ వానియొద్దకే పోయెదను. (నడచి చూచి సశ్లాఘముగా) అహో
యిదిగో నామహాత్ముఁ డిక్కడనే యున్నాఁడు. సమీపించెదను
(అట్లుచేసి) ఓయిరాజా! సిద్ధిబాజనంబవు గమ్ము.

రాజు—మహావ్రతచారు లగునైష్టికులకు మీకు స్వాగతము.

కాపా—రాజా! మే మర్థుల మయి నీయొద్దకు వచ్చితిమి.

రాజు—(లజ్జపడుచున్నాఁడు)

కాపా—రాజా! నీవు బిడియపడకుము. మేము యోగచక్షులము
గదా! మాకు నీవృత్తాంత మంతయు గోచరించినది. ఇట్టియవస్థ
యం దున్నను మాసమీహిత మొసంగుటయందు నీవు దర్శిద్దుఁ
డవు గావు.

తే. గీ. పరులయుపకారమునకు నెబంగి నయినఁ
గాకమానరు బుధులు నిక్కంబు చూడు
కుహువునందనుజుండ్రుండు బహుతరముగ
సంతసిలఁ జేయఁడే వనస్పతిచయంబు.

కావున సావధానుఁడ వయి యవధరింపుము.

రాజు—ఇదిగో నవహితుఁడ నయి యున్నాను.

కాపా—ఉ. వ్రాలుమహాత్ములు గలుగువజ్రసాయనపాదలేపబే
తాళురు ధాతువాదమును దద్దుటి కాంచనదైత్యకామినీ
జాలవిధానముల్ గయివసంబులు నాకవి యంతరాయపుం
జేలములం దిరస్కృతిని జెందనిచందము మందలింపుమి.

రాజా నీవు విఘ్నములు రాకుండా నాజ్ఞాపింప వలయు.

రాజు—అయ్యా ! సాధక ! యీశరీర మస్వాధీన మని యోగబలంబున నీ వెఱింగిన వాడవే గదా ! కాబట్టిస్వామ్యర్థావరోధంబు గాఁ బ్రయత్నించెదను.

కాపా—ఓరాజా ! యిందు స్వామ్యర్థవిరోధ మేమి యున్నది? భగవదాజ్ఞామాత్రముననే మాకు సమీహితంబుచేకూఱఁ గలదు. ఇదిగోఁజూడు మీదాపుననే సిద్ధరసంబు మహావిధానమొకటి న్నది. తదర్థము మేము కృషిచేయువారము. నీవిక్కడనే యుండి విఘ్నప్రత్యూహ విషయంబున సావధానుండవు గమ్ము (నిష్క్రమించుచున్నాడు)

రాజు—(ధైర్యముతో సంతటఁ దిరిగి) విఘ్నములారా! తలఁగుఁడు తలఁగుఁడు. సర్వధా మీప్రసరణంబు ప్రతిహతంబు గావలయు (తెరలో) మహాప్రసాదము మహాప్రసాదము.

క. ఓరాజ ! నీకు విన్యత

త్వారంబులు శ్రేయములు, స్వయంవరలు మహాదారలు విద్యలు, సిద్ధులు

స్వైరాగత లెవఁడు మీఱుఁ ద్వచ్ఛాసనమున్.

రాజు—ఏమినాయదృష్టము? నామాటకు విఘ్నంబు లనుమతించినవి నాకిది మహానందము.

(తరునాత విమానచారిణులు విద్యలు ప్రవేశించుచున్నారు)

విద్య—(శీఘ్రముగా సమీపించి) రాజా (హరిశ్చంద్ర) భాగ్యము న వర్ధిల్లుచున్నావు.

ఆ. వె. ఎందుకొఱకు నిన్ను ఋషివర్యుఁ డాగాధి

పట్టి బిట్టు గినిసి బాధపెట్టె

నట్టివిద్యలము త్వదాపదలకు మూల
ములము వచ్చినార మలఘు చరిత

రాజు—(చూచి యాశ్చర్యముతోఁ దనలో) ఓహో ! యేమి ?
యీపూజ్యరాంధ్రావిద్యలా? త్రిలోకవిజయిను లగు విద్యలారా!
మీకు నమస్కారము.

విద్య—రాజా ! మేము నీవారల మయినారము. మమ్ములనాజ్ఞా
పింపుము.

రాజు—తల్లులారా? మీరు న న్ననుగ్రాహ్యునిఁగాఁ దలంచితిరేని
మి మ్మొక్కఁడు వేఁడుకొనెదను. దయచేసి భగవానుని కాకాశి
కునకు మీరు వశపడుఁడు. దానంజేసి నే నహ్మానీంద్రున కనప
రాధ్యుండ నయ్యెదను.

విద్య—(విస్మయముతో నొండొరులను జూచుకొని) రాజా? నీయిష్ట
ము (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(తరువాత బేతాళునిచే నిధానము మోపించుకొని కాపాలికుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కాపా—(త్వరితముగా సమీపించి) రాజా ! భాగ్యమున వర్ధిల్లు
చున్నావు. ఇదిగో సంసిద్ధరసంబగునీమహానిధానమునీకు లభించు
చున్నది. సర్వశక్తిమంత మీరసేంద్రము నీవుపయోగింపుము

ఉ. ఓనరనాథ దీనియుపయోగముచేతన కాదె సిద్ధు లా
మానిత మైనస్వర్భువనమార్గము మృత్యువు గెల్చి, పొందినం
తాననవీనమంజరులఁ దద్దయు శోభిలుమేరుభూమిభృ

త్సానువులం జరింపుదురు సంతతసౌఖ్యరసావశాత్ములై ,

రాజు—అయ్యా ! యిది దాసభావవిరుద్ధము. దీనివలన స్వామిదో
హము సంఘటిల్లును గదా !

కాపా—(ఆశ్చర్యముతోఁ దనలో) ఓహో! యెంతవెంట! కానీ(ప్రయశముగా) రాజా! అది యట్లయినచో నీవీమహానిధానమును గయి కొని నిన్నును నీకళత్రంబును దాస్యంబువలనఁదొలఁగించుకొమ్ము
 రాజు—అయ్యా! నాకది యెట్లు కాఁగలదు? దాసభావ మధన మని కదా మనీషులు శాసించియున్నారు. స్వామ్యర్థమయినచో దీనిని నేను నిరాకరింపను. నీకోరిక నా కనుమతమే. కాబట్టి నీ విట నుంచిన యీమహానిధానమును స్వామ్యర్థము పరిగ్రహించు చున్నాను.

కాపా—(ఆశ్చర్యముతోఁ దనలో) ఓహో ధైర్యము! ఔరా! జ్ఞానము! ఏమీ యీ మహానుభావత్వము!

క. ప్రలయపవనంబు తాఁకునఁ

జలియించుఁ గులాచలములు సత్యంబుగ ని

శ్చలములు ధీరులమనములు

చలింప వవి యెంత లేసి శ్రమముల నైనన్,

కాబట్టి నాకెందు కీ యతినిర్బంధము? (ప్రకాశముగా భేతాళుని తో) భద్ర పోయి నీ వీభూషణి సమాహితము నాచరింపుము.

భేతా—(నమస్కరించి) చిత్తము సాధక! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

కాపా—(అంతటఁ జూచి) రాజా! విభావరి ప్రభాతప్రాయ మకానది. మే మిఁకఁ బోయివత్తుమా?

రాజు—అయ్యా! సాధక! దుస్సితకథలయందు మమ్ము స్మరియింపుఁడు.

కాపా—రాజా! నిన్ను దేవతలు స్మరింపఁగలరు. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(తూర్పు చూచి సప్రాసాదముగా) అహా!

తే. గీ. గాఢతిమిరంబు పంచబంగాళముగను
 సంధ్య యరుణుండు నిజపురస్సరులు గాను
 నఖిలభువనజాతానుగ్రహార్థ మిదిగోఁ
 బయికి వచ్చుచు నున్నాఁడు భాస్కరుండు.

కాఁబట్టి నేనును బరమపవిత్ర యగుభాగీరథీతీరమునకుఁ బోయి
 స్వామ్యాదేశమున నుండెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

శ్రీ పరమాత్మనే నమః

హరిశ్చంద్ర నాటకము

పంచమాంకము

(తరువాత వికృతమలినవేషుండయి రాజు ప్రవేశించుచున్నాడు)
రాజు—(విచారముతో నిట్టూర్పు పుచ్చి) అన్నా! యెంతకష్ట మెంతకష్టము!

ఉ. పంతము మానికిం గలిగె, బంధుసుహృత్తులఁ బాసితిన్, సుతుం
గాంతను విక్రయించితిని, గాటికిఁ గాపరి నైతి; నయ్యో! దు
ర్దాంతము లింత లాపదలు రా నతిమూఢకరోరదుర్నయ
స్వాంతత నెంతదారుణము సల్పితినిో తోలుమేన దైవమా!
హాహతవిధి! నీవే బలవంతుఁడవు.

మ. నను నానమ్రశిరోధరుం దపసి కిన్కన్ రాజ్యలక్ష్మీనియు
క్తునిఁ గావించి మిగిలెన్ నేత్రయమయో దుఃఖప్రియాదుర్విధి
కనలే కచ్చటఁ గూడ నీదుకపట క్రౌర్యంబులం జూపితే
తనయున్ నన్ను ను నాతిఁగోలుపడితిం ద్వద్దుర్విచేష్టంద్రుటిన్

చ. అనుదినముం గృశాంగి నిశలం దతిదీనత వెచ్చ నూర్చుచున్
దరకు లభించు నావలన దాస్యవిమోచన మంచు నాత్మలో
ననుకొని, పట్టి యుంచుఁదనప్రాణము నాదుపునస్సమాగమం
బున కయ్యె యిట్టికష్టదశఁ బొందినవానిఁగ న న్నెఱుంగమిన్

(నిట్టూర్పు పుచ్చి) హావత్స! రోహితాశ్వ !

ఉ. దాదులతోమ్ముపై యడుగు ధారుణి మోపి యెఱుంగవీవుతం

ద్రీ! దెస మాలి తాకటికి నేలను నేఁడెటు గూర్కు చుంటివో?

యాదల మానికంబు నటు లానతి భూపతులూనునిన్ను న

య్యో! దుడుకుఁదనంబున వటూత్కర మేపనికెందుఁబంచునో
(తడవుగ నిశ్వసించి సకరుణముగా)

చ. పడని మ్మాపద లొగ్గినాఁడఁ దల దాల్పన్ ; వానికిన్ స్వాగతం

బిడుమల్ మేళ్ళుఁగృతార్థసుస్థమతి కూహింపన్ సమానంబులే;

యొడిసెజ్జం బవళించుప్రాయమున నయ్యో! క్రూరదై వాహిచేఁ

గొడుకా ! దప్తుఁడవై తి వియ్యదిహృదిం గోయున్ సదాఱంపమై

(సాశంకముగా) వత్సా ! నీకుఁ బాపము శాంతించునుగాక.

అమంగళము తొలంగును గాక.

“ఒడిసెజ్జం బవళించుప్రాయమున నయ్యో క్రూరదై వంబుచేఁ

గొడుకా దుర్దశఁ బొంది తియ్యదిహృదింగోయున్ సదాఱంపమై”

(ఎడమకన్నను, గుడిభుజము నదరుట సూచించి సంతోషముతో)

క. అవరెడును వామలోచన

ముదరెడు దక్షిణభుజంబు నౌహోవ్యసనా

భ్యుదయంబులు రెండును నా

కొదవం గల వనుచుఁ జాటుచున్నవి పోలెన్.

(ఆలోచించి) అయినను నా కింకను వ్యసనాభ్యుదయవిచాతమెం

దుకు ? దురాత్ముడు హరిశ్చంద్రహతకునిపని సర్వము సమాప్తం

బయినది గదా !

ఆ. వె. ఇంతకన్న నింక నెక్కు డౌవ్యసనంబు

నభ్యుదయము నేది యగును నాకు

నకట పాతకునకు నభ్యుదయద్వార
మిప్పు డొకమరణ మే తలంప

(తెరచిమ్ముకొని చండాలుఁడు సత్వరముగాఁ బ్రవేశించి)

చండా—అరే ! చిన్నికొడుకునకు—

రాజు—(సాశంకముగా) భద్రా ! చిన్నకొడుకునకేమి ?

చండా—ఓరీ! నేను జెప్పనది యిది. చిన్నకొడుకునకుఁజేరువఁగూరు
చుండి కొండొక యాఁడుది కడుపు దరిగోయ నెంతో జాలిగా
నేడ్చుచున్నది. కావున నీవు వేవేగ నానంకకుఁబోయి దానిచేతఁ
బీనుఁగుఁబాత బుచ్చుకోరా. నే నిదిగో సామియొద్దకుఁ బోయె
దను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—(నడచుచున్నాఁడు)

(తెరలో) అయ్యో! కొడుకా! అయ్యో! నాకన్నతండ్రి! ఎక్కడ
నున్నావు? పలుకవేమిరా బిడ్డా !

రాజు—(విని శోకముతో) కటకటా! యీప్రలాపమెంత దారుణముగా
నున్నది.

(తరువాత ముందుచెప్పినట్లు శోకమును నటించుచు శై బ్యప్రవేశించు
చున్నది.)

శై బ్య—అయ్యో కొడుకా! అయ్యో నాకన్నతండ్రి! ఎక్కడను
నున్నావు! పలుకవేమిరా బిడ్డా?(ప్రమానుపడుట నభినయించి యె
ట్టకేలకుఁ దెలివినొంది కన్నీళ్ళతో) హా పుత్ర! హా పుత్ర! యె
క్కడనున్నావు? చూడు వలుకు తండ్రి! అయ్యో యిది యే
మిరాబిడ్డా ! మీ తండ్రిగారు విడిచిపెట్టినట్టే యదృష్ట హీనురా
లిని నన్నిప్పుడు నీవును విడిచిపెట్టితివి. ఇది యుక్తమగునా య
న్నా (మూర్ఛలుచున్నది.)

రాజు—(విని చూచిదుఃఖముతో) పాపమీదీనురాలిని భర్తకూడఁబ
రిత్యజించినాఁడా? చీ ఈ పాపస్థి దైవమునకు సర్వథా సర్వత్ర
నిష్కరుణతయే గదా

శైల్య—(తొందరతో లేచి) అయ్యో! యేమిజరిగినది? కొడుకె
క్కడకుఁ బోయెనో గదా! (చూచి కౌగిలించుకొని) కొడుకా!
నాతోమాటలాడవేమి? నాయనా! యొక్కర్తను భయపడుదు
ను గదా! ఈ భీషణమైన మహాశ్మశానమును గన్నువిచ్చి చూ
డవేమిరా? (ఉన్నాదముతో) బిడ్డా! యేమనుచున్నావు? ఉపా
ధ్యాయులయానతిని గానకుఁబోయి పూమలు గోయు చుండఁగా
ప్రమానితొఱ్ఱలో నుండి నల్లత్రాఁచు బుస్సుమని లేచి కాటు వై
చిన దనుచున్నావా? అయ్యోతండ్రీ! యేదే దోయి నల్లత్రాఁ
చు? అది నన్నెందుకుఁ గఱవదురా కొడుకా? (అంతటాఁజూచి)
ఇది యెల్లను గల్లకల్ల. ఇక్కడ నల్లత్రాఁచెక్కడ? (కూర్చుం
డి సకరుణముగా) హా కుమార! కుమార! లేరా ఒజ్జలకొఱకు
సీవు దెచ్చిన యచ్చిద్రమైన యీ మారేడుఁబత్తిరిని నూపుఁజేసి
లో మొలచిన యీదర్భాంకురములను జెచ్చెరనాయన కిచ్చిరా
రా. హామవేళ యాయన కతిక్రమించునని నీవిప్పుడు దెలిసికొన
లేవురా. బిడ్డా? అయ్యయ్యో! సీతోవచ్చిన బ్రహ్మచారులంద
ఱు నింతకు నిల్లు నేరుదురు గదా! లేలెమ్ము (లేవఁ దీయఁ బో
వుచు సావేగముగా) ఏమిది? నాయనా! నిర్భాగ్యురాలిని నన్ను
నిజముగానే విడిచిపెట్టితివా? దూరమైతివిరా తండ్రీ? అయ్యో
చచ్చితినిరా బిడ్డా! (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

రాజు—(దుఃఖముతో) ఆహాహా! కరుణాగంధశూన్యమైన కా కటికి
దైవమునకైన నీయారతాలాపములు ద్రుశ్యవంబులుగదా!

శైల్య—హా! నాథ! సర్వథా నిష్కృప! అస్వస్తచిత్తుడవయి నీ
విప్పు డెచ్చట నున్నావు? నీయుత్సంగమునఁ జెంగలించు ననుం

గునిసుంగున కిప్పుడెంతటియవస్థాంతరము సంప్రాప్తమయినదొ
కనుంగొనుము. ఆర్యపుత్ర ! యేమటక బిడ్డను గాపాడుమని నా
కాజ్ఞాపించితివి. పాపశీలను నేనాలాగునఁ గావింప నయితిని.
రాజు—(నవిశేషకరుణంబుగా) అహా! యీపరిదేవసము లాయముల
ను గోయుచున్నవే.

శైబ్య—(మృతుని ప్రత్యంగము దడవిచూచి) హా! యన్నా! క్రొన్నె
ల చెన్నున వన్నెమీఱు నిది నీనెన్నుదురు గదా ! పుత్రకా
యొత్తయినతెప్ప వెండ్రుకల నొప్పి పర్యంతపాటలంబు లయి
సుస్నిగ్ధవశంబు లగునివి నీకన్నులుగదా ! కొడుకా ! సుఘటి
తాస్థిబంధకఠినవిస్తీర్ణమిది నీహృదయఫలకముగదా ! తండ్రీ !
సంహసఁహననుండవు, నీయాకృతి యాకృతాంతహతకున కేమి
యవలక్షణము దోఁపించిన దోయి సత్యసంధున కార్యపుత్రునకు
మందభాగిని నగునాచరితమల దాలగునఁ బ్రమాదము గలిగినది.
నర్వధా ధర్మమకారణము; లక్షణమప్రమాణము; విజ్ఞానవేదు
లభీకవాదులు; అయ్యయో ! సాముద్రికవిచక్షణులెందఁ తెంద
తో వీని యవయవ లక్షణములయందు విశ్వాసముగలవారయి
యితఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుండు వంశోద్ధారకుండు, సార్వభౌముం
డు గాఁగలఁడని పలుమాఱు ప్రశంసించిరి. ఆప్రశంసములన్నియు
మందభాగ్యురాల నయిన నా కర్మమున నసత్యములే యయిపో
యినవి.

రాజు—(సాశంకముగా) అయ్యో! యేమీ! యిదియంతయు నాకే
తగిలివచ్చు చున్నది (నిపుణముగాఁ జూచి కన్నీళ్ళతో) ! హా
యేమిది ?

మ. గొడుగుబోలుశిరంబు, పెద్దనుదు, రత్నుల్ దీర్ఘముల్ చిన్నిలే
యడుగుల్ చక్రసులక్ష్మితంబులు, భుజాలాజానులంబుల్ స్ఫుర

జడజంబుల్ కరముల్ గవున్ గృశము, పక్షంబాయతం, బన్ను వౌ
గడు వీపాపఁడు చక్రవర్తి పదయుక్త క్షత్రియాంకూరమే.

(జ్ఞప్తి వచ్చి దుఃఖముతో) అయ్యో! నిజముగా మారోహితా
శ్వన కిదే యీడు. అందుచేత నాహృదయమున కనుమానము
కలుగుచున్నది. కానీ వత్స కమంగళము దొలంగుఁ గాక.

శై బ్య—హా! భగవానుడా! కౌశిక! యిప్పుడుగదా నీవు కృతా
ర్థుడ వయితివి!

రాజు—(సావేగముగా) హా! యేమిది! భగవానునిఁ గౌశికుని నిం
దించుచున్నది; ఎందుఁగాని యించుకయు భేదమన్నది కానరాదు
ఈమె పరదార యెట్లులగును. నిజముగా నీతపస్విని శై బ్యయే.
(తడవుగఁ దేటిచూచి సకరుణముగా) ఇంకను సందేహమెందుకు?

మ. మృదువీణాస్వనమెల్లు రాల్పడే నదేయేడ్వన్ మహార్తధ్వనిన్
జెద రెందుమ్మెదకప్పుబెన్నెఱ్ఱెనెఱుల్; చిక్కెన్ సమస్తాంగముల్
మదికిం బోలుపరాక; నెమ్మెయిజిగిన్ మాలిన్యముంబొందిప్రాఁ
తది యాచిత్రదురూపుచందమున వేద్యం బయ్యెడున్ లేఖలన్

హా! వత్స! రోహితాశ్వ! యెక్కడనున్నావు? పలుక వేమిరా
తండ్రి! (మూర్ఛిల్లి మరల దెలిసి రోహితాశ్వనిఁ జూచి)

తే. గీ. ప్రథితమంగళగుగ్గులురచిత మైన
సన్నచిన్నారికూక టిజడలు వ్రేల
మధుపలంఘితముగ్ధతామరసశోభ
నెనఁగునీమొగ మిపు డొప్పు దేర తండ్రి.

హా వత్స! హా రోహితాశ్వ! హా తపనకులబాలప్రవాల! హా హ
రిశ్చంద్రహృదయానందన! హా కుపితకౌశికదక్షిణాన్యణ్యప్రదా
నపణ్య!

చ. అనిమిషు లొందఁ దృప్తివివి ధాధ్వరముల్ నవరింప లేదు యా
చనకుల కీప్సితార్థము లొనంగను లేదు; దిగంతమం దనం
బును నెలకొల్ప లేదు; సుఖముం గనలేదు కులార్హ మూషరం
బునవటబీజపున్నొలక వోలె వృథాపొలియివోతే సుతా.

మఱియు నోరిచిన్నియన్న !

చ. శిర మభిషేకతోయమునఁ జేతులు దానమునన్, బదద్వయం
బరిన్యపమోళిపాతమున నందఁగ లేదు పవిత్రతన్; మనో
హరభుజముల్ ధనర్దుణకిణాంకములం ధరియింపలేదు; నీ
పుర కుదయించి రూపఱి తయో ! ప్రతిపచ్చశిలీలఁ బుత్రికా.

(ఆలోచించి) నే నింక ని ట్లెందు కుండవలెను? ఈ యేడ్పుచున్నదే
వియొద్దకుఁ బోయి నన్నెఱింగించుకొనియెదను. కాదిది యయుక్త
ము. ఈ వఱకే పుత్రశోకమున మల మల మఱుఁగుచున్న యిదీ
నురాలికి స్వదశావిపర్యయంబున మఱింతయాతన గలిగింప నేటి
కి? (తన్నుఁ జూచుకొని) ఓరిదురాత్మా! హరిశ్చంద్ర హతక !
నీ వింకను జావవేమిరా? ఇంతకన్నను నీవేమి చూచెదవు? (మూ
ర్ఛిల్లి మెల్ల గాఁ గన్నులు విచ్చి దురాత్మా హరిశ్చంద్రహతక
యిట్టిదురవస్థయందును నీపాడుప్రాణములను విడిచిపెట్టఁ జాలకు
న్నావు. ఆత్మహత్యఁ గావించుకొనువాని లోకమునకు నిన్నుఁ ద
ప్పించుకొనఁ జూచుచున్నావా యేమి? చీ! మూర్ఖః—

తే. గీ. దారుణాంధతమిస్రాఖ్యనారకమున
నిప్పుడే పోయి మునుఁగు టొకింత మేలు
పుత్రముఖచంద్రరాహిత్యమునను జిమ్మ
చీకటులు గ్రమ్ముదెసల వీక్షింప కుండ.

ఉ. ఇంతయు నంత యంచు మితి యెక్కడఁ బుత్రవియోగత దు
ర్దాంతదురంతవేదనకుఁ? దాదృశయాతన లేదు లేద యం
ధంతమమందు రారవము నం గ్రకచోత్కటభై రవాసిప
త్రాంతరమందు శాల్మలిని నక్కట హేయపుఁబూయవీచికన్.

ఇంక నాలస్య మెందుకు? పుత్రశోకానలదహ్యామానుండ నగు నేను
భాగీరథీతీరంబునకుఁ బోయి యీ శరీరమును బరిత్యజించెదను.

(మెల్లగా నడిచి, తలంచుకొని సంభ్రమముతో) అయ్యయ్యో !
నేను బరాధీనుడ నన్నమాట బొత్తిగ మఱచి పోయితినే. (విచారించి దుఃఖముతో) అన్నన్నా యెంతకష్ట మెంతకష్టము !

క. మృతివలనను గాంతురు ని

రవ్యతి నతిశయముగ స్వతంత్రవృత్తులు ధన్యుల్

క్షితిలోన నాత్మవిక్రయ

లతిపాపులు పాయజాల రకటా యుసులుల్.

(దుఃఖించుచు) అయ్యో! మందభాగ్యుడను నే నాకోరికకును దూరమయి పోయితిని.

తే. గీ. వారుణం బై న యీదుఃఖభారమునకుఁ

దగినయాషఢ మున్నది ధైర్య మొకటి

యేలి నాతనియానతి యింత మీఱఁ

గలుగునారక మప్రతికార మరయ.

కావున దుస్సహదుఃఖానలదందహ్యమానుండ నగునన్ను వివేకజలంబులం జల్లార్చుకొని ప్రభుశాసనముననే యుండెదను.

శా. నాదిభ్రాంతిని వ్యక్త మా నథుమ నవ్యక్తంబ యాదిం దుదిక్;
బ్రాదుర్భూతము పంచధా జగము; తత్పంచత్వ మబ్రం బొకో;
యాదోరాశితరంగభంగవలనవ్యాపార మా సంస్పృతిక్

భేదంబేమి వియోగయోగములకుక్ ; భేదంబు మోహతమే.

శైల్య—(తెలివ వచ్చి) అయ్యో యీవల్ల కాటిప్రాణము సన్నింకను విడిచి పెట్టి పోవకున్నది. ఇందుకు నే నేమి చేయుదును. (కన్నీరు దుడుచుకొని) కానీ ఈశ్వరశాసనవృక్షమున సురిపోసికొనియీ పాడుజీవము పోగొట్టుకొనియెవను. (ఉరిపోసికొనుచున్నది.)

రాజు—(చూచి తొట్రుపాటుతో) అయ్యయ్యో! యిప్పుడు మఱి యొకజీవితవ్యసనఫలము సంప్రాప్త మగుచున్నది. మందభాగ్యుడను నే నిందు కేమి చేయుదును ?

(అలోచించి) కానీ ఈలాగునఁ జేసెదను. (మఱియొకచోటికిఁ బోయి “మృతివలనను గాంతురు నిర్వృతి” యను నీ పూర్వోక్తపద్యము చదువుచున్నాఁడు.)

చ. కనఁ బరలోకభూములు స్వకర్మవిభేదవిపాకవిభ్రమం
బునను విరూఢమార్గములు మౌ మ్మనుచుం బరలోకతత్త్వవి
జ్ఞనములు మాయ నుజ్జనము నల్పి హసింతురు నెమ్మనంమనం
దనిశ మపార మై యవశాత్తులయేతదసార సంస్మృతిన్.

శై బ్య—అవురవురా ! యెంతప్రమాద మెంతప్రమాదము! మరణ
మహోత్సవవ్యాస క్తహృదయ నయి పరాధీనజీవితరాల నగు
నేను దానత్వము విస్మరించితిని. నేను బదరి యట్లే చేసి యుంటి
నేని జన్మాంతరమున నయిన నీదానభావము నన్ను విడువకుండును
గదా ! అయ్యో ! యప్రతీకారదారుణం బగునీదశావిపర్యయం
బుననేనీ నెందఁక నలమరుదానను ? కానీ కాలోచితము నాచ
రించి దానత్వసముచితం బగు శుశ్రూషచేత బ్రాహ్మణోత్తము
నారాధించుచు నదృష్టహీనురాలను నే నీమనుష్యలోకమునఁ
గ్రమ్మఱ జన్మింప కుండ ప్రత్యోపవాసనియమంబుల నీదేహంబు
శోషిల్లం జేసికొనియెదను. (సాద పేర్చుచున్నది)

రాజు—(చూచి దుఃఖముతో) అయ్యో ! యీమె కాలోచితకర్మ
మున కప్పుడే యారంభించినది. (తనలో) దేవీ ! బాగుబాగు;
నీ విట్టియవస్థయం దయిన నాభిజాత్యము నతిక్రమింప కున్న
దానవు. ఇంక నే నీమెను సమీపించి ప్రభుశాసనము నెఱవేర్చె
దను. (సమీపించి విచారముతో) దేవీ ! [ఆర్థోక్తిని నోరుమూసి
కొని] ఓ మహాభాగురాల !

క. సడయక నాయాదేశం

బిడకయు మృతకంబలంబు నెవ్వరు గానీ

నడపంగ రాదు మసనపుఁ

గడఁ గావింపంగ వలయుకర్జము లెవి యున్

కాఁబట్టి మృతకంబలము నీయవలయును. [కన్నీళ్ళడంచుకొని
చేయి సాఁచుచున్నాఁడు]

శై బ్య—[భయము నటించుచు] భద్రముఖ ! దూరముగా నుండుము
నేను నీకిచ్చెదను.

రాజు—[లజ్జించుచు] ఉన్నాఁడను.

శై బ్య—[రోహితాశ్వునిశరీరముమీఁదనుండి బట్టతీసి యిచ్చుచు
హస్తమునుజూచి విస్మయముతోఁ దనలో] ఏమిది! చక్రవర్తి
లక్షణలక్ష్మితం బయ్య నీచెయ్యి యిటువంటివ్యాపారమునం దుప
యుక్తమైనది! [సమీపించి మెల్లగా నెల్లయవయవములుచూచి
యానవాలు పట్టి] ఏమిది! అయ్యో! ఆర్యపుత్రులా? [తత్తట
పాటుతో] హా! యార్యపుత్ర! రక్షింపు రక్షింపు [పాదముల
మీఁదఁ బడుచున్నది]

రాజు—[తొలఁగి] దేవి! చండాలదాస్యదూషితుండ నయిననన్నంటఁ
దగదు. ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము,

శై బ్య—[ఊఱడిల్లి] అయ్యయ్యో! యిది యేమి ?

రాజు—దేవీ! యిది పూర్వజన్మకర్మములపంట. నీవిందుకు విలపింప
కుము. మృతకంబలమును దెమ్ము.

శై బ్య—[దుఃఖముతో నిచ్చుచున్నది] ఆకాశమునుండి పుష్పవర్షము
కురియుచున్నది.

ఇద్దఱు—[వింతతోఁ జూచునున్నారు]

[తెరలో] క. బౌరా దానము, శీలం

బౌరా, ధీరత్వ మార, యౌరా సత్యం

బౌరా యోరుపుఁజ్ఞానం

బౌరాహరిశ్చంద్రభూపహర్యక్షుసమిక్.

శైశ్య—[విని సశ్లాఘముగా] ఆహాహా! యెవరోగాని యార్యపుత్రుని
గుణశ్లాఘవలన నాహృదయము నూరిడించుచున్నారు. అయిన
నీగుణశ్లాఘమున కేమిగాని యార్యపుత్రునంతటివాని కీదృశావస్థ
తటస్థించుట చూడ సర్వధా ధర్మమకారణము సత్యమరణ్య
రోదనము, విజ్ఞాన మంధకారనర్తనము

[ధర్ముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ధర్ము—హా! పతివ్రతామణి! హా! మహారాజహరిశ్చంద్ర నే
నకారణుఁడ నెట్లులగుదును? చూడు.

చ, తమతమసత్యవాక్యముల దానములకొ మఱి యూర్జితంపుఁగ
ర్మములను లాఁతిభూపతులమండలి కెయ్యవి దుర్లభంబు ల
వ్వమలతరాత్మదర్శనపవిత్రము లై తగుశాశ్వతంపులొ
కములను నేను నీకు నొసఁగం జనుదెంచినవాఁడ నియ్యెడకొ
కావున నీవింక విచారింపకుము, వత్స: రోహితాశ్వ! మూఱడిల్లు
మూఱడిల్లుము.

రాజు—[చూచి సంతోషముతో] ఏమీ భగవానుఁడు ధర్ముడా?
మహాత్మా! యభివాదనము చేయుచున్నాను.

శైశ్య—స్వామీ! ప్రణమిల్లుచున్నాను.

రోహి—మెల్ల మెల్ల గాఁ గన్నులు దెఱచుచున్నాఁడు]

ధర్ము—రోహితాశ్వ!

క. పితృధర్మ పాలితుండ వ

యితి వీవు కుమార; మరల నే తెంచెను నీ

గత మైనయట్టిపాణము

క్షితిప్రజలను నేలుకొనుదు చిర మూఱడుమా.

రోహి—ఓహో! మాయమ్మ వచ్చినది. అమ్మా! నిన్నిచ్చటికె
వరు తీసుకొనివచ్చినారు?

తైబ్య—ఎవరున్నారు నాయనా? నాకర్థమే నన్నిక్కడకు, దెచ్చి
నది.

ధర్ము—వత్స! రోహితాశ్వ! యిదిగో బ్రహ్మలోకాతిధి మితండ్రి
నీయెదుట నున్నాడు.

రోహి—ఓహో! నాయనగారా? రక్షింపుడు రక్షింపుడు. తండ్రి
మీద వ్రాలు చున్నాడు.

రాజు—పుత్రకా! చండాలసేవదూషితుని నన్ను నీవు దాక్షిణ్య
డదు.

ధర్ము—రాజా! నీ వింక నీదీనాలాపమును జాలింప వచ్చును.
నీమనఁగా—

శా. నీయిల్లాలిని గొన్న బ్రాహ్మణుడు పత్నీ సంయుతుం డెవ్వఁడో
హేయాకారముతోడ నిన్ను గొనినాడిమాలవాఁ డెవ్వఁడో
న్యాయం బొప్పఁగ నెందుఁజేయుదువో రాజ్యంబెల్లగుహ్యంబుభూ
పాయాధార్థ్యమెఱుంగనీ కిపుడు దివ్యలోక మే నిచ్చెదన్.

ఎవఁడురా పరిచారకుఁడక్కడ?

పురుషుడు—(ప్రవేశించి) స్వామీ! యాజ్ఞాపింపుము.

ధర్ము—ఓరీ! విమానమును దీసికొని రమ్ము.

పురు—చిత్తము స్వామీ (అట్లు చేయుచున్నాడు)

ధర్ము—మహారాజా! నీ విమాన మధిరోహించి దివ్యనేత్రమున స
ర్వము నెట్లున్నదో విల్లోకింపుము.

రాజు—చిత్తము మహానుభావ! (దివ్యవిమాన మారోహించిధ్యాన
ము నటించి) ఓహోహో! విద్యలు దన్ను, బొందిన నన్నసం
తోషముచేత భగవానుడు కౌశికుడు మారాజ్యమును విడిచి
మంత్రుల కప్పగించినవాడు.

ధర్ము—మహారాజా! భవదీయమగుసత్యవాక్యమును బరీక్షింపవేడి

యాతపోధనుఁడట్లుచేసినాఁడుగానియాయనకు నీశాజ్యమెందుకు?
నీవు నంభ్రమింపక యింకను దేటగా సర్వము నాలోకింపుము.
రాజా—(వెండియు ధ్యానము నటించియానందముతో) దేవీ! నీవేం
తయదృష్టవంతురాలవు.

ఉ. బానిసగా నినుం గొనినపాటుఁడ పారకృపానిధానుఁడీ
 శానుఁడు సుమ్ము; బ్రాహ్మణీయు సర్వజగజ్జనయిత్రి యదిజ్ఞా
 మానిని; నన్నుఁగొన్నతఁడు మాలఁడు గాఁడనఘుండు ధర్ముఁడో
 చాన! యధార్థ మిట్లగుట శల్యమువాసెను నేఁడు నాహృదిన్.
 ధర్ము—అట్లయిన నిప్పుడు రాజా! కుమారుని రోహితాశ్వనిబృధివీ
 రాజ్యమున కభిషేకింపుము.

రాజు—చిత్తము మహాభాగా.

ధర్ము —సింహాసనము సింహాసనము; ఆతపత్ర మాతపత్రము;
చామరము చామరము; జలకుంభము జలకుంభము.

పురు—మ. ఇదే భాస్వన్న వరత్న సంస్థగిత మా
 హేమోచ్చ సింహాసనం
 బిదిగో శారదచంద్ర మండలనిభం
 బిద్ధాతపత్రంబు; కా
 మదివెల్లిన్నగు హేమదండరుచిరం
 బుల్ చామరా లివ్వె; కాం
 డధిరాట్సప్తక సంభృతాంబు పరిపూ
 ర్ణస్వర్ణకుంభం బిడే.

ధర్ము—(పైకిఁజూచి) ఓహో! యెంతయదృష్టము! ఈ రోహిణితా
శ్వుకుమారుని యభిషేకమహోత్సవమును దేవత లభినందించుచు
న్నారు.

ఉ. వీరెనదుల్ ధరించిరి పవిత్రపయః పరిపూర్ణ కుంభముల్;
భూరిసు పర్వదుందుభులు మోగి గు నివేదివి యందు ముక్తమం
దారసువృష్టుతా చిదిగొ నర్తనముంబొనరింతు రచ్చరల్;
చేరి యిదే నృపాలుని భజింతు నిజాశములన్ దిగేశ్వరుడు

కరణీయ మాచరితం బయ్యెఁ గావున నీ విక బ్రహ్మలోకమునకుఁబ్ర
యాణము గమ్ము.

రాజు—భగవానుఁడా !

శా. నందప్టోష్ఠత ఘోరతర్జనల విశ్వామిత్రుఁడుగుఁగ్రీడు రాఁ
గం, దేవా ప్రజలం ద్యజించి యెట కేగం జూతు కొఁపొమ్ముమ
మ్ముం దోనంచు సబాష్ట నమఱులై మున్నన్ననావారి మో
నం దిగ్గ న్విడి కాంతు నెట్లొకడఁ ద్వత్స దిష్టలోకంబులన్.

ధర్ము—రాజా ! స్వకర్మవైచిత్ర్యంబునం జేసి యుచ్చావచస్వభావు
లగుప్రజలకా, యింతలేసి భాగధేయంబులు ?

రాజు—మహాత్మా ! విను నానిశ్చయము.

క. తిరుగుదు నయ్యెలోకము

లతనిముసం బై న వార లందఱతోనే

దొరకుత నాదగుపున్నెపు

నెరసుననే వారలకును నీచూపుగతుల్

ధర్ము—(విస్మయముతోఁ దనలో) అహో ! యీరాజర్షి చరిత్రము
లోకోత్తరము ! (ప్రకాశముగా) రాజా ! యేతత్పుణ్యతానసంభా
వితం బగునపరపుణ్య సంభారంబు చేత నీకును నీప్రజలకుంగూడ
శాశ్వతలోకంబులు సంపాదించుకొన్నాఁడవు. నీకింకనుగావలసిన
దేమి యున్నదో దానిని బ్రసాదించెద నడుగుము.

రాజు—భగవానుఁడా ! యింతకన్నను నాకుఁ గావలసిన దొకటి
యుండునా ? చూడు—

చ. పొసఁగుటఁ జేసి విద్యలు తపోనిధి నాపయి వీడె గోప మీ
నిసుఁగును బ్రాణముల్ వడసి నేలకు నయ్యెను జక్రవర్తి ; నా
కొసఁగితి నీదుదర్శనము ; నొందఁగఁ గల్గెను బ్రహ్మలోకమున్,
గొసరఁగ నింతకన్న నొకకోరిక నా కెడలోన నుండునే.

అయిన నిట్లగుఁగాక.

మత్తకోకిల. పై భుషచ్ఛలతోడ నిచ్చ లపారసౌఖ్యబుధాళితో
 ధారుణీసతి, గెల్పుతో వసుధాస్థలీపతి గ్రాలుతన్;
 సారవేత్తలనుగ్రహించుతనతక్కువుల్ నిజకావ్యసం
 భారమందునుబాడుకొల్పినభవ్యపుంగుణలేశమున్

ధర్ము—తథాస్తు

రాజు—మ. ఎవఁ డీనాటక మాడ నానతిడి మే నెంతే గగుర్బానహ
 ర్షవశుండై ఘనవస్త్ర హేమమణిభూషారాసులిచ్చెన్దినం
 బవనీశుండలకార్తి కేయుప్రథ క్షీరాంభోధితీరంబునన్
 గవిపే రగ్రసరంబుగా జగమహోనం గ్రుమ్మరుంగాపుతన్.

ధర్ము—తథాస్తు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ సరసకవితాధురంధర వడ్డాది
 సాధువంశక్షీరనీరాకర రాకాసుధాక రాచ్ఛనామాత్య
 పాత్ర హరితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబలక్ష్యాం
 బాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరఫరాజప్ర
 థానతనూభవ విబుధవిధేయ

సుబ్బరాయనామధేయాం

ద్రీక్షితంబగు చండకౌశిక

(హరిశ్చంద్ర)

నాటకమునందు

సర్వంబును

పంచమాంకము.

సంపూర్ణము

Acc.No. 18877

894, 8132

50B

మ. 25-00

